

PETKO VOJNIĆ PURČAR

ODLAZAK PAULINE PLAVŠIĆ

Roman

FORUM - MARKETPRINT
NOVI SAD 1985.

zkuh.org.rs

ODLAZAK PAULINE
PLAVŠIĆ

BIBLIOTECA CROATICA
br. 1255
ZKVN SUBOTICA

ČERNEJSKI ATAR -----

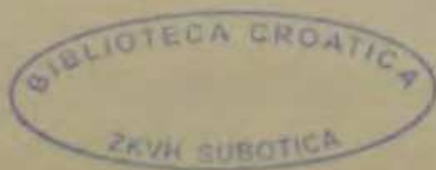
----- Koca Trumbina se pijano zagrcne i otpuhne velik sapuničasti mjehur. U staklu mjehura prelome joj se ružjanski sparušeni kukuruzi, vojnici otrcanih brkova i haljetaka, strogo postrojani, sa zasukanim istoobličnim oružjem, kao udovi odjednom otkrivene nudističke plaže.

Gospojice Paulina, dal biste mi dali još jednu čašu? Starki nadolaze grišne misli. Umota se zatim sramežljivo u goleme i mirisavo čiste ručnike i krajičkom lijevog oka promotri sapunicu i pjenu koja njezinoj gospođici Paulini daje nestvarnu put, razlaže je i razvlači opnasto do božice dobrote kojoj malo nepravčnosti u odobrenju čaše više, naravno, neće škoditi, ali božica napući usne, odmahne glavom.

Nećemo valjda pretjerivati, snaš-Koce, reče i protrlja spužvom svoje hljebičaste grudi muškom samouvjerenošću. Ili se zagleda niz naprahan put do sivo vidljive trstike, rita i obzora? Koca Trumbina ne pođe za pogledom božice dobrote, jer je očekivala objašnjenje strogosti i zabrane: *Morate dostojanstveno dočekati novog kolegu, snaš-Koce, jer ja neću biti ovdje, najvjerojatnije.*

Koca odmahne tromo krokodilski rukom, kao repom, i govori sebi glasom-neglasom. *Vi ste don Kišot, gospojice Paulina,* i prepušta se staračkom drijemežu koji joj lijepi kapke, navlači mrenu na oči i izvrće sliku pepeljaste, ugarene zemlje. zaostale strnjike i igličastih bagrema koji nestaju u procijepu spuštenu neba, upravo tamo gdje bi, po sanjivom računu Kocinom, trebalo da počne černejska šuma.

Crvenkasti poludivlji pas kevdje iza kuće, zvonca lancem,

draže ga nemirne sjenke, šušnjevi kukuruza i glad, ali ga Koca ne čuje, jer se prepušta ugodnom drijemežu i njiše otečenim nogama. Gospođica Paulina joj izranja iz pjene, a pjenaste se kugle kotrljaju niz dugu plavu kosu, tiho odskakuju po nemirnim ramenima, zaustavljaju se za trenutak na zategnutim jedrima-grudima, sunovraćuju se niz pergament trbuha, stidljivo razdvajaju i poniru niz noge u suhu halapljivu zemlju koja ih guta uz nečujne praskove.

Koca pokuša uhvatiti jedan poveći mjehur na čijoj se donjoj strani nazirala prevrnuta glava gospođice Pauline, ali mjehur srneći odskoči, cokne samoubilačkim jezikom, took, tok, i prašinsto se rasprsne.

Da nas ne gleda iz kukuruza onaj černejski vrag, Nojo? reče Koca Trumbina.

Paulina se kratko nasmije, uranjajući lice u mlaz vode koji ispušta limena kanta okačena o stablo sasušena drveta. Koca ne otkri da li se smijeh gospođice Pauline pretvori u uvredljivu ili bestidnu grimasu i zato još više uroni u bjelinu ručnika. Pročešlja pogledom ponovno redove kukuruza, ali u titranju suhih listova ne opazi Nojine oči, premda predosjeti da se tu, negdje, skrivene i žmirkave, uljeno razlijevaju i stapaju s kukuruzima.

Prema panogradskom obzoru trčao je pčelinje unezvjereno čovjek u šarenom pokrivaču-kaputu i mahaio mrežom za hvatanje kukaca kao da lovi nepostojeće leptire. Koca Trumbina vidjela ga je i ranije i taj prizor je ne zainteresira, te sklopi vjeđe i uskoro ugleda čovjeka u pokrivaču-kaputu kako se baca, prikačen velikom, nevidljivom iglom na kosom zidu neba. Kad Paulina zatraži ručnike od snaš-Koce, stara žena je već glasno, orguljasto hrkala.

PUA, PUA -----

----- Nojo Bačić spusti ruke na toplu crnu zemlju kao progonjen majmun i zabatrga četvoronoške preko poorane strnjike, stenjući i ispuštajući duboke, tihe zvukove, neodredive, prastare glasove i riječi kojih smisao samo on razaznaje, *Pua, Pua, ma Ru, ma Pua*. Zaklonjen kukuruzištem, Nojo ispusti nekoliko bolnih, jedva čujnih krikova i halapljivo poliče raskrvavljene prste. Slina mu zaustavi sukrvicu izbodenih prstiju i uvrnutih zanoktica. Iza plašljivo razmaknutih kukuruza ugleda Paulinu kako ispire pjenu s kože, smanjuje se bijeli obujam njezina tijela i njezinih pokreta, rumeni se, podrhtava, smije se nekome tko za Noju osta nevidljiv, nepojmljiv, uzima ručnik od Koce i snažno se trlja. Crvenkasti pas iza zgrade kao da nanjuši Nojin miris i njegovu prisutnost, pa ciktavo zalaja.

Biž odavde, vragu černejski, znam da si u kukuruzima, zabrunđa sanjivo Koca Trumbina, ali je primiri Paulina, govoreći da joj se to samo privida. Nojo zabahulja unatrag, lomeći suhe trave i listove koji resko zapijuču kao prignječeni pilići. Strnište pretrča u skokovima. Prijetnja Koce Trumbine udara ga elastično u leđa, u stankama, kao roditeljski prut, mada kreštavi glas više ne čuje. Dotrča do svojih krava i sruši se na zemlju, hripajuću bolesnički. Krave su mirno, nezainteresirano kidale i mljele zaprašenu travu i velikim, hladnim očima promatrale Noju kako se preklano bacaka i grči na suhoj, ispucaloj zemlji. Krava Rumena se izdvoji, pažljivo priđe Noji i prisno ga njuška i liže po grozničavim, rastvorenim usnama, očima, drhtavim rukama.

Pua, Ru, ma Pua, ma Ru, mrmlja Nojo hvatajući se za razdrljene grudi u kojima mu kruži zapretana vrelinina kao podzem-

na voda, vatra bez izlaza. Napipa drhtavim, utopljeničkim prstima vime Rumene i uštrca mlazove mlijeka u zapaljena usta. Mlakost bijele tekućine ugasi vrelinu želuca i grudi i Nojo se smiri, opusti, duboko udahne, zatvori oči kao da se sprema zaspati. Rumena ga ostavi i vrati se kravama koje ni na trenutak nisu prestajale hrskati zaprašenu travu.

Nečim pritiješnjen cvrčak cijukne kao otkinuta žica i Nojo rastvori oči. Povorke mrava gazile su po zemljanom nebu i odlazile na svoje tajanstvene putove obilazeći mu uši i kosu kao svakidašnje zapreke. Prema černejskom nebu Nojo ugleda čovjeka u pokrivaču-kaputu kako se zaustavio u skoku, sličnom zaustavljenju letu noćnog leptira. Na konopcu daljine, očiju prikovanih za visoko nebo, ču zunzaranje, uspavljujuće brundanje motora.

Bratov traktor, pomisli u magli Nojo i utone u san uljuljivan nemirnom kolijevkom zemlje. Piskutavi zvuk zrikavca ponovo ga prene, otrgne bijeloj plahti sna koja ga omotavaše. Nedaleko zaustavljenog čovjeka u pokrivaču-kaputu prođe lagano nepoznati čovjek, smanjen do crna kukca koji postupno i prijeteći raste. Nojo se uznemiri, zamumlja nešto ulijenjenim kravama i sakri se u kukuruze. Učini mu se da je nepoznati čovjek razlomljenih ruku raspjet između žutog kovčega i tamnomasne torbe koji mu zadaju povremene bolove i muke, te ih stalno premiješta iz jedne ruke u drugu.

Nojo začuje poznatu huku Paulinina motora i posve pogaone, tako da mu je brada plitko uranjala u rastresitu zemlju i drobila je. Paulina projuri na motociklu pokraj Noje i lepezasto se zakrili prašinom. Marama joj izroni nekoliko puta kao da se uzdiže i spušta na kolski put. Kod nepoznata čovjeka zaustavi motocikl, i kad on olakšano spusti svoje stvari na zemlju, Paulina da gas i produži, mašući mu rukom svečarski, djetinjski. Uskoro se Paulina izgubi u procijepu černejskog obzora, ostavljajući povrh sebe pramen prašine kao otkinut gušterov rep.

Nojo iskoči iz kukuruza i potjera krave prema dolu, uplašeno halačući i cvileći. Nije se usudio okrenuti prema nepoznatom, koji mu počne sličiti na tamni kovitlac zarobljena leda, glasnika neugodne novine, nesreće.

DOLAZIŠ OPET, ADAME -----

----- *Černejsko nebo*, pomisli sa samoironičnim ponosom Jašo Kuzman i udahne zrak spužvasto natopljen prašinom, *černejska zemlja*, i ispljune kaveno gorku spoznaju koja se hitro uvuče u nabor prašine kolskog puta kao gundelj. Razlito crno i sivo prostranstvo zaustavi ga na zamišljenom pragu misionara pred pagodom ili pred nepoznatom pustinjom s kapijom, znoji se i rumeni od sunca koje se prašinasto raspada i zagrijava uzduh, premješta otežale stvari iz ruke u ruku kao poganski križ. Čovjek u pokrivaču-kaputu doskače i baci se na zemlju, hvatajući u mazu nešto sličnije ptici no leptiru, psi promuklo zalaju s južne strane, te Jaša pretpostavi da se tamo negdje skutnilo selo.

Zar su kršćanski misionari fanatičniji od nas? Pramen prašine podigne se s uzvišice na kojoj ugleda krov salašarske škole u marijaterezijanskom stilu i šrapnelski mu pođe u susret. *Da li je to od traktora?* zastane da se ispuše ne oslobađajući opterećene ruke, istegnute oprugom umora, otečene zglavke. *I na kraju mnogih pruga i asfaltiranih cesta, mi, prosvjetari, poći ćemo na naše svete zadatke*, Jašo podiže kovčeg i pokupi rukavom kapljice znoja s lica i ču profesora kako hvali dojmljiv završetak pismene zadaće druga iz iste klupe.

Bla, bla, bla, malo manje fraza da nas ne zabole zdravi želuci, šapuće pjegavi, vječiti anarhist iz susjedne klupe, koji napada sve ono što ostali učenici, pa i profesori uspostavljaju ili brane.

Nepoznata djevojka se pojavi na motociklu. *Vaša kolegica Paulina katkada paradira svojim motociklom*, sjeti se upozorenja direktora koji se refleksno i često klanjao nekome iza sugovornika kao Kinez.

To je ta jogunasto junasta kolegica Paulina Plavšić, pomisli Jašo i promotri djevojčino lice uokvireno maramom, osmiješeno ironijom koja se potvrdi izgovorenim zagonetnim riječima, Dolaziš opet, Adame, kao refrenom, a onda hučno otperja gotovo se ne zaustavljajući, hihoćući mu se onako iznenađenom, zablenućom. Njezin izazivački smijeh se stišavaše i propadaše s daljinom, a kad se Jašo, pribran i razljućen, okrene, Šta ta dama sebi dopušta i zamišlja?, Pauline više nije bilo.

Tragovi prašine se raspadaju po nebu kao stari čipkasti zastori, Jašo protrlja prstima oči, *Dolaziš opet, Adame*, promrmrlja, otimajući se odjednom izbistrenom snu.

Mladić s dugim majmunskim rukama iskrzne pred njim halaćući i divlje potjera nadute krave prema dolu. Jašo se mješarski uputi za njim.

POLITIKA BEZ HIROVA -----

----- Prvo što primijeti bijahu musave zavjese, nepromijenjene od prošli put. Tuga hotelskomotelskog stanovanja. Na udvornička, azijska klanjanja i smješkovite motelskog osoblja se naviknula, iako zna da nisu upućeni samo njoj. Uvijek se pitala nisu li te nasmiješene maske navučene zato da bi se partnerici uvaženog i stalnog gosta izišlo u susret, da bi se osjetio domaći ambijent? Ili su ta lica skrivalice za češća bančenja, momkovanja njihova stalnog klijenta čiju intimu, naravno, ne mogu narušiti diskretne manire diskretnih domaćina. Lozija Šumar doista zna zainteresirati, fascinirati, zavladatai ljudima i bez pritiska, često i bez riječi, zna ih povući za sobom nevidljivim koncima kojih se drže, a kadikad omamljeni posrću i protivnici koji se beskrvno i uzaludno opiru njegovim zamislima. Zrnca ludosti ne odriču mu ni oni koji mu se javno dive, ni oni koji ga potajno, iz straha, mrze. Kad bi se ta zrnca, pomisli Paulina promatrajući Šumarova pločasta leđa nad umivaonikom, ti izvori za golem psihološki naboj mogli raslojiti, razuditi, možda bi bilo lakše objasniti magnetsko djelovanje pojedinca na masu, uzajamno privlačenje, obostranu izmjenu nevidljive energije.

Paulina osloni lice na mokro Lozijino rame, ne uklopivši se dobro u kompoziciju u zrcalu, *Da li bi imao snage da napoleoniraš kad bi unaprijed znao svoj kraj?*

Lozija strese vodu sa prstiju kratko, trzavičavo se nasmija, *Mala moja Pau, ti zbilja brbljaš koještarije. Kakve su to psihološko-metafizičke pretpostavke? Bojim se da ti tvoj izvanredan studij ne pobrka neke osnovne, već razbistrene stvari. Odakle ti ide-*

ja da zamjenjuješ jednog komunista jednim Napoleonom? To je nešto kao zamjena teze, kao da mijenjaš krumpir za piljke. U pravu sam što teže propuštam u svoju tvornicu i psihologe i sociologe i još poneku vrst ljudi.

Paulina, uvrijedena, preplanula odjednom crvenilom, otpusti mokro Lozijino tijelo i maramicom obrisala prste. *Rekao si – svoju tvornicu?*

Protrlja se ručnikom, nemarno, kao da je prečuo njezinu upadicu, premda Paulina predosjeti da ga je dirnula u osjetljiv dio, da se baš nemarnošću brani i skriva, poznaje ga u tim stanjima, šutnja i neosjetljivost su mu i samom najmrskije, pribire se, ljuti se na sebe i samosmiruje, pokazani bijes potvrdio bi njezine riječi, *Briga mene za staromodnu i današnju terminologiju. Nisu važni precizni termini, već ono stvarno što jeste u odnosu radnik – tvornica, direktor – radnik, kolektiv – direktor. Priznajem da nisam danas ono što jesam samo zato što sam to želio, već i zato što sam to, jednim dijelom, i morao. Zar radnik ne kaže – idem u svoju tvornicu? A možda neće biti dobro sve dok se sve to toliko ne udomaći da ćemo misliti kako odlazimo u tvornicu, kao u osobnu, privatnu tvornicu. Ni sam ne znam kako bi bilo najbolje. Draga Pau, ti o ovim problemima možeš samo isprazno teoretizirati, a to i činiš. Okanimo se ovog razgovora. Tebi sam obećao. Kad završiš tu svoju psihologiju, potrudit ću se da se zaposliš u našoj tvornici. Mislim da nije problem u psihologiji rada i radnika, već u samom radu i organizaciji bez psihologiziranja. Zasukani rukavi, srce, volja, to je ključ svakog dobrog radnika, svake uspješne tvornice.*

Malo parole od Šumara – lole, izrimuje u sebi Paulina.

Šumar osjeti da mu se podsmjehuje, ali nastavi, *Neke još nerazjašnjene pojave osjećam znatno šire. Vidim u njima sudaranje kapitalističkog kapitala, da ga tako nazovem, i socijalističkog kapitala. Tu je problem. Za njega se treba pripremiti, upoznavati ga i svladati, draga Pau. Ali to su već ekonomističke varijante u koje se ne razumiješ i ne želim te njima zamarati. Nego, reci mi što ima novo kod tebe? Izdržava li snaš-Kocin želudac nalete vina i rakije?*

Paulinu razljuti skretanje razgovora. Uvrijedi se što Šumar izbjegava oštiri dijalog s njom. Kao uvijek. Poštuje u njoj ženu

koja mu se dopada, ali ne i ravnopravnog sugovornika. Jednom joj je rekao da ne brka intimu i politiku. Tako nešto. *Ishlapjeli, naivni idealist*. Tako nešto mu je odgovorila. Shvaća li on uopće energičniju, emancipiraniju ženu? *Plaše me muške žene bez brkova* – uzrečica mu je kadikad. *Politička kokoš*, govori joj za ženu-političarku čiju tvrdoglavost i mušku upornost naziva usidjeličkom afektacijom, izivljavanjem usidjeličkih hirova u politici. A politika mora biti bez hirova kao tur bez čirova, da bi se na njemu moglo dobro, ljudski sjediti. Oduševljavali su ga kao dječaka vlastiti rimovani aforizmi, premda ih je ubrzo zaboravljao.

Politika bez hirova kao tur bez čirova, ponovio bi u prigodnim situacijama, namjerno izmuckujući poredbenu riječ. Ako i ne zaboravi na vrijeme svoju uzrečicu, zašuti sâm i povuče je iz opticaja kao izlizan novac. Istim ljudima, istom skupu, ni slučajno je ne kazuje dva puta. U to se Paulina uvjerila. Šumarovoj duhovitosti istinski se dive neduhoviti ljudi za koje on predstavlja vrhunac usmene mudrosti. Udvorice se smješkaju i potvrđuju i Šumarove neduhovitosti. A rjeđi javni i brojniji prikriveni protivnici, ako i ne nalaze dublji smisao njegovih opaski, ne poriču mu originalnost, zanimljivost, aktualnost. Zlobniji su naoko prihvaćali izreke, koristili se taktikom bumeranga i usmjeravali im djelotvornost na samog autora.

Politka bez hirova kao tur bez čirova, ponovi Šumar u jednom izletničkom društvancu, i Paulina primijeti čovjeka u šarenoj košulji kako bezobrazno potvrđuje glavom, pipka Šumara po turu i pita bole li ga čirevi? Šumar se pribrao tek kada je društvo prasnulo u smijeh, nezadrživ kao plima, rušeći obzire prema moćnom i ciničnom sofistu. On se smušeno priključi zboru smijača prijeteci kažiprstom čovjeku u šarenoj košulji.

Znam ja zašto to činiš, govori kroza smijeh Šumar, *znam dobro*, i njih dvojica se jače nasmijaše zbliženi tajnom koju su ostali samo naslućivali. Kasnije joj Šumar razjasni, čovjek u šarenoj košulji je ljubavnik *političke kokoši*.

Paulina pokuša uvrijediti Šumara, *Naravno, ti nikada ne bi pitao moždi li snaš-Kocu salašarska samoća i starost?* Osjeti da neuvjerljivo izgovara patetičnu optužbu.

Šumar se smješkao i prijekorno vrtio glavom, *Niski udarci*,

draga, čime sam ih zaslužio? Zastade, suh, rumen od trljanja krtim ručnikom, rutav po rukama i prsima, zablenu kao udareno štene.

Paulina pomisli, *Izazvaše ga, eto, obične riječi, izmišljena optužba. To ga možda i boli.*

Šumar se neuvjerljivo, mucavo počne braniti. *Ako se šalim na račun snaš-Kocina lokanja, to ne znači da je napadam i da mi nije simpatična. Naprotiv.*

Paulina napravi grimasu, pučne usnama kao da je odgovor ne zadovoljava, htjede reći, *Vi, matori*, prednjim zubima zadrža rečenicu, istopi je u slinu, i samo coknu jezikom.

Šumar pomisli da će pljunuti.

– Došao ti je novi kolega?

– Onaj novi Adam?

Šumar se podsmješljivo užurba, *Zar si i njega tako nazvala? Ti si luda. Zapravo, drugi će to jednom pomisliti. I što je momak na to rekao?*

Paulina načini kratku stanku kao da se prisjeća rečenoga. *Ništa. Šutio je zabezeknut, kao i ti, prvi put.*

– Je li neki šmokljan?

– *Ne izgleda. A možda i jest. Ne znam.* Paulina se sjeti da mora navratiti u Paňograd do Reske. Tamo će i spavati.

Šumar, neveseo, upita bez inzistiranja, *Nećeš ostati sa mnom na večeri? Da te odbacim kolima do grada?*

Paulina zaniječe glavom, hitro, kao da ubacuje lopte u koš, pokupi stvarčice sa ormarića i stola, zatvori torbicu. *Samo da znaš Adame, ovo mjesto mi se nikako ne dopada.*

Šumar uzdahne, kašljucne. *Ni meni osobito, Pau, ali sama znaš da smo nailazili i na gora.* Paulina ga poljubi iza uha, u pramen sijede kose, *Gospode*, pomisli, *ovaj čovjek je ostario. Starac koji je isprao šminku.*

SNAŠ-KOCA TRUMBINA -----

----- Šparge su od slabog materijala, ne izdržavaju vlagu, troše se, zbog nji mi propadaju u bunaru boce s pićom. Dugačkog drota nemamo. On bi jedino pomogo. A gospojica Paulina neće da mi pomogne, mogla bi mi donet dugački drot iz varoši, štrangice za višanje ruva mi ne da, a drot ne donosi, od dice ne smim da primim, kaže, *Bojim se da se na drot jedanput u pijanstvu ne objesite, O, Bože*, kažem joj. *Na drot se višaju kod nas samo kerovi i mačke*, kaže mi. *Nije li dosta što se pravim luda da ne vidim šta radite, snaš-Koce, Dosta je*, kažem, *dosta je i to, gospojice, al pravile su se lude i one koje su tu bile prije vas, a najposli su sa mnom pile i nike od nji*, kaže mi, *Ja neću*, kažem joj, *Nemojte, ne daj Bože da vas ja na to natiravam, i ne bi bilo lipo da se jedna gospojica učiteljica vuče pijana priko strnjike ko krmača s klečkom, jel ljudi pravidu od muve magarčinu, i neće i ne razumiju da gospojice ne možedu biti uvijek anđelki, ijako se ti što divane ožderedu, a na sebi to ne vide, i taki uvijek oće da svit podile na anđelke i vragove ko popo u crkvi.*

Ne možem pit u ove vruće misece mlako vino i rakiju jal mi to izgleda, da prostite, ko pišanjak, a moj frižider-bunar ne radi dobro, bogamu, zbog jednog drota ko da je na struju, ebo ga onaj koga napravio, joj, Koce, tušta laješ, dobro to kaže gospojica, šta mogu dica naučit od mene u škuli, ali i oni već dobro krešedu da ji moram karati više put i odavati gospojici. Ranije gospojice su ji tukle pruticom po prstima i uši im izvlačile, a ova, zadnja, ji samo izruži i zapriti da će jim roditeljima kazat. Al posli oca malog Frajte nikog ne poziva i ne tuži jim se gospojica Paulina na pcovke. Došo velik Frajto bisan, misli jopet njegov

mali Frajto nakupio jedinica il je štogod izmangupiro i nanerviro gospojicu, dobuje prstima po kajišu na debelom trbuvu i divani, *Samo vi kažite, gospojice, kalež mu ljubim, vidit će on svog usranog apoštola, jel opet bižo iz škole, bem mu mater usranu. Il ima tušta jedinica, il vas je uvridijo, gospojice, mliko mu materino, ta čovik ne zna šta će sa ovom današnjom dicom. Samo kažite, gospojice.*

A gospojica Paulina gricka prste, krivi usta i stidljiva divani, *Nije to čika-Frajto, vaš sin psuje, a velik Frajto će O Gospoda mu bem, zar i u škuli pcuje, a kazo sam du se u škuli i crkvi ne smi pcovati, dat ću ja njemu, bute bez brige, nanu mu balavandersku.*

Otada gospojica samo kori zbog pcovke, al ne zove matore posebno. Ja se zadivanila, a ne pokazujem vam vašu sobu. Kako rekoste da se zovete? Jašo Kuzman? Čula sam ja o Kuzmanovima, a jednog mangupa, Luku Kuzmana sam i znala. Da vam nije rod? E, a kadgod je to bila velika familija a danas je cigurno još veća pa se rodovi ne poznadu, a katkad se i rođena braća ne poznadu, šta ćemo. Učionicu bi vidli? Izvolte. Sad malo više smrdi, jel sam fajinski olajom namazala patos, al kad za koji dan dođu dica istrt će to donovima i tabanima. Letrike još nemamo, al lampaši su veliki i dobro služe. Noćom nećete učiti dicu, jel još za dana svršit ćete poso i vi i gospojica. Jednog miseca ćete vi držati satove prije podne, a gospojica posli podne, a drugog miseca ćete vi raditi posli podne. Tako je bilo dosad. A tako je i najpravidnije.

Prošli godina je tu sa gospojicom radila jedna učiteljica, al je očla, udala se, kaže mi gospojica Paulina, a ja sam čula da su je zatvorili u ludu kuću, jel je počela nastranu divaniti. Bože, uvik se poplašim i molim kad na to mislim. A i ovo misto ko da je vrag prokleo. Devetnajste, posli prvog velikog rata, podilili su puške salaškim učiteljicama jel su se ovud muvali odbigli vojnici koji su prisretali ljude i paljužali ji od novca, a kadkad bi napali i salaš. Ko se otimo, dobio bi kuglju u glavu jel u trbuvu.

U ovoj škuli je radila gospojica Marča koja je vrlo pobožna bila. Imala je u svojoj sobi pored kreveta srebrno raspelo i sliku Srce Blažene Divice Marije ko mali oltar na kojem se molila svakog jutra i večeri. Kako znam molila se najviše za druge i

za tuđe grijove, jel svoji nije imala. Nikoliko okolni salaša porarali su već huncuti vojnički i dođe red na Marčinu škulu. Jel je kogod prokazo, jel su huncuti ositili da ima kasu s novcima s kojima je tila otputovati do Lurdske Gospe, ili do Svetog Marka u Taliji, ne znam, možda su to posli sve nadodali, al znam da je nkoliko ti huncuta opkolilo škulu i kad nisu mogli lipim lažima da uđu, Marča se dositila ko su, oni počeli šakama razbijati i uskakat i kroz pendžere u učionicu, a odanle navalili na vrata njene sobe, jedan najjači od nji se zaletijo tilom na vrata, istavijo ji je i pao prid Marčine ruke s puškom. Virujem više iz bojazni neg iz kuraži, ona pukne i ubije ga na mistu. Ostali je dovatili, razoružali, našli joj novce, uzeli joj srebrni ešcajg i srebrno raspelo.

Jedni su tili da je zapale zajedno sa školom, a drugi da je napastuju. Privagnili su ti drugi, i napastovali su je nji osmorića. Ona ko blažena divica, možete zamislit kako joj je bilo. Ali je nije bolilo tilo, koliko tu što god, u njoj. Skoro cilu noć je prosidila pored svog oltarića, isplakala je sirota sve suze, napisala papirić, *Isuse, oprost mi*, al je znala da joj On ne može oprostiti za ono što će uradit od sebe, i prid jutro se obisila na ovu gredu. To smo čuli od ljudi koji su je našli. Kazali su da joj je tilo bilo još vruće.

A prije drugog velikog rata, tad sam već i ja tu služila sa svojim pokojnim, tu je radila gospojica Luca Ivandekić. Bili su njezini bogati i mogla je isposlovat misto u varoši, al se zaljubila u jednog vandrovača koji joj je pribacivo što je od bogate familije, ko da je sirotica za to ona kriva, i da mu pokaže da ona sama mož zarađivat krov i da ne zavisi niotkog, došla je ovamo, u ovu pustaru, ružena i odbačena od svoji rodeni. Nadala se da onaj njezin zaobiljno misli što divani, da je sad i ona, eto, sirota ko i on, al, privarila se.

Vandrovač došao jedanput, dvaput ovamo, moj pokojni i ja se sakrili da nas ne vidi, da ne smetamo mladima, ta i mi smo ondak bili mladi i ludi, kukučkujemo iz naše sobe i vidimo da je Vandrovač zgodan, oštri očivi, tanki crvenkasti brkova, slabijeg odila, čujemo da riči divani ne držeći tušta do nji, i ja kažem mom pokojnom, *Jo, Luce sirotice, od ovog nećeš imati hasne*, al opet mislim grišim, čudo će spasit našu Lucu. A čuda nima. Vandrovač obljubio našu Lucu i više ne dolazi. Piše da ne mož,

da je zauzet poslovima u varoši. Luca plače i viruje njegovim ričima, al ja ne virujem i pošaljem u varoš mog pokojnog da vidi šta je. Nije se tušta ni trudijo, zašo u nikoliko birtija i saznao da je Lucin momak kicoš i kartač i da mnoge cure luduju za njim, a on jim ne odbija. Naša Luca vene i čeka.

Meni se sažali i ja njoj nasamo kažem što sam čula o njem. Ona udri u plač i kaže da ljudi izmišljaju, jel su zlobni, da joj više ne izlazim prid oči s takim lažima. Otad se Luca povukla u se ko duvna i više je sveta-Luca neg Luca. Poplašili smo se za nju ja i moj pokojni, al šta ćemo, ništa ne možemo, nismo škulske vlasti da joj dodilimo još jednu gospojicu da s njom radi, jel kakvog mladog učitelja pa da uz njeg zaboravi onog vandrovača, a nismo ni roditelji da je odvedemo kući. Bolila nas je nesrića Luce, no ondak smo bili mladi i volili smo se ja i moj pokojni ko mršavi svinji i zaboravljali smo na našu gospojicu. Ona sirota, osušila se, pobilila, mori je nika nutrašnja ladnoća usrid prolića.

Stuži se meni i ja otidem kod njeni i kažem kako je s njevom ćeri. Oni meni ni crno ni bilo, čudni niki ljudi, smiškaju se ko da sve znadu, naranili me, napojili u kujni za nadničare, bogati ljudi pa im i ta kujna čista i lipa, divane sve će biti u redu, al da ipak pripazim na njevu Lucu i da joj budem svakad u pomoći. Ižljubili se mi ko rod rođeni, dali mi oni polu slanine i jednu šunku zato što se brinem toliko oko njiove ćeri, ja se na rastajanju i smijem i plačem, mislim, stvarno bit će dobro, a to su cigurno i ostali mislili.

Ne divanim Luci ništa o mojoj viziti i gledam je samo ti dana. Dolazi poštar sav oznojen i uprašen, i Luca istrčava prid nje ga, misli da se to onaj njezin iz varoši javlja, al kad vidi da je to njezini svituju i zovu da jim se vrati, Luca iskida pismo na komadiće i otide u sobu da plače. Valjda i ne plače, suze je istrošila, već štuca i šmrca.

Noćom, moj i ja, kad ne spavamo, vidimo je na misečini kako ide razgolićena, raspuštene kose oko kuće ko vištica, Bože oprosti. I ondak jednog jutra, moj i ja uranili, izašo moj pokojni da piša i zove me poplašeno, a kad ja izađem, imamo šta i viditi. Gospojica Luca se obisila na krušku prid našim pendžerom. Joj, kako mi je to bilo strašno i sramota me spopala, jel sam tu noć

ludovala s onim mojim vragom i cigurno sam skičila jel me je on grizo i čakljiko.

Te godine su tako kruške rodile da su se grane lomile i potpačivali smo ji. Te godine nisam mogla pojisti nijednu krušku jel bi se uvijek sitila pokojne Luce. Onaj moj bio je dobrog trbuva i jio je kruške i divanijo da su to sve vračke u koje ne viruje.

Al ja vas zamorila svojim pripovitkama, oprostite, ja ću vas ostavit samog u sobi, raskomotite se, odmorte, a što budete tribal, zovite mene, ja sam priko puta, pridete avliju i lupnite u pendžer, zbogom, neću vam više dosađivat. Ja sam Koca Trumbina, a kako se vi ono zvaste?

PANOGRADSKA REKLAME -----

----- Paulina smetnu s uma tanjуре i starudije koje kupovaše za Resku u selu i po salašima. Iza zastora ugleda ulična svjetla, farove automobila, neonske reklame koje žmigaju, neprimjećivane od parova i stiješnjениh šetača najprometnije panogradske ulice. Reska ima, kao na dlanu, pogled i uvid u svijet, najčešće mlad, pomisli Paulina, koji još nije zakočen televizijskim aparatima. Oni još nisu vjernici svaštarske i površne religije kojoj se nehotično klanjaju i priklanjaju ostali, izvan ove prozorske lupe. A tako uočene razlike trebalo bi da produbi, razdvoji i da možda pokaže ono što je egzaktni simptom, stanovita zakonitost, i ono što je, još uvijek, ili što više nije, kreacija, trebalo bi to ilustrirati i osobnim dojmovima, iskustvom, prilagoditi i stil toj dosta neuhvatljivoj materiji.

To reče i Reski. Reska ništa ne shvati, govoreći joj da se ostavi budibogsnama te psihopatološke filozofirancije. Skrene razgovor na posljednji model haljine koji je našla u „Elleu“. Paulina prelista časopis, izabere za sebe jedan model, domisli kako će sitnicama, naborima na lijevoj strani grudi i ušivanjem obruba od ručno otkanog platna razbiti konfekcijsku monotoniju i dobiti elegantnu haljinu za jesenske izlaske.

Kaza to i Reski koju ushiti zamisao, *Eto, takvu te volim, kad raspravljаш o pravim stvarima i problemima jedne žene. Zašto stalno lupaš glavu o psihologiji en masse ili psihologiji solo, pojedinačno itd., oprosti mi, ja sam za to amater, ali i stručnjaci se tu prilično muče i pletu mozgiće ko pilad nožicama po kućini, zar ne?*

Paulina melankolično promrmlja u sebi, *Ženski posli. Nika-*

da se nećemo uzdići iznad ponekih pradavnih samoženskih prokletstava? Resku je voljela valjda i zato što je žena cijelim svojim bićem i što je ta spoznaja nikada nije boljela ni zabrinjavala.

Pučkajući usnama i iskrivljujući oči do ukipljene zrikavosti, Reska cvrkutavo upita, *Znaš li što ima novoga, Pau?*, i nastavi bez zastajanja, pretpostavljajući da Paulina ne zna najnovije trač-novosti. Ispriča ljubavne dogodovštine *političke kokoši*, vjerujući da će intimne rekla-kazala činjenice zainteresirati Paulinu zbog Šumarove alergičnosti prema toj ženi, ali Paulina slušaše pospano, potvrđujući joj glavom svaku riječ. Zatim se Reska raspriča o svom bivšem momku, postarijem apsolventu koji, umjesto da dovrši studije, kupi bubanj i priključi se jednom amaterskom bit-sastavu, pa po cijeli bogoveti dan vježbaju i larmaju u jednoj kući u predgrađu, a On, taj njezin bivši momak, među onim zapjenjenim goluždravcima izgleda kao omatorjeli magarac. I govorila je Reska mnogo i brzo, upotrebljavajući sočne epitete, jedna novost je vukla drugu kao vagon kompozicije bez kraja i smisla, do zamora, sumaglice, i Paulini se učini da je zaspala, jer je Reskin dodir potrese kao laka jutarnja zimomora, osjeti umor, nejednako raspoređenu slatkastu bol po tijelu kao otiske čvrstih Šumarovih prstiju, stiskova, prenu se, čuje, *Što kod tebe ima nova, Pau?* i upravo kad je htjela progovoriti, Reska nastavi, *Ti bi morala konačno ozbiljno razmisliti o svojoj vezi sa Šumarom, ne želim se miješati, ali ti sestrinski velim kako se okolo govorka da je njegova žena dosta bolešljiva i da joj činiš uslugu, pa molim te, sveo te je na rang ljubavnice – blagajnice kakvog ekspres restorana, ako je on lud i lukav, ne moraš mu ti biti salonsko psetance za pokazivanje.*

Paulina stavi prste na Reskine usne koje se bezglasno mica-hu kao gušterov rep, *Meni je teže nego tebi, Reska, a ja i nisam tvog temperamenta, odlučnosti, pa da mi svaka veza, oprosti, traje kao vrapčji korak.*

– *Ja se, Pau, ne vrijedam, bezbolnije je i bolje prekinuti odmah neozbiljne veze kao što je ta tvoja. Ja nisam protivnik kratkih susreta i izleta, ali beznadnom bolesniku ne smijemo davati samo optimističke prognoze kao djetetu i kljukati ga gomilom nepotrebnih lijekova.* Još je Reska govorila, izvlačila mnoštvo činjenica, metafora, kao da njoj sve to nije jasno, kao da joj o

svemu tome nije baš ona, Paulina, govorila, pa je sada napada istim oružjem. Prestade s napadajem ugledavši sklopljene Paulinine oči i pomisli, *O, bože, umjesto da je tješim kao prijateljica, ja... zasuzi nad vlastitom okrutnošću, pomilova Paulinine kapke, Oprosti, znaš da sam opakooštrog jezika, al ti nisam mislila zlo*, Paulina neosjetljivo pospana, ne kontrolirajući svoje misli, prozbori, *Stigao je novi Adam, Reska. Jedan žutokljunac, po svemu.*

Reska je ponešto zapitkivala o njemu, raspremajući kaučeve za spavanje, iznosila plan za sutrašnji dan, domaćinski naredila čak koliko novca treba dati dimnjačaru, koje će peći očistiti, a koje ne mora, ali Paulina nikako ne mogaše čvršće povezati odnose i naredbe, kao da plovi snom kojega je neodgovorno svjesna.

DNEVNICI -----

----- Moja soba, moja psihologija, sjeti se Jašo sentence. U roditeljskom domu dijelio je sobu s mlađim bratom. Široki i tvrdi kaučevi, zidovi jednobojni, ormar između bratovljeva i njegova kauča, tanjurasti stol, familijarna slika kao prst božji sa zida. Bratovljevo razgovijetno bunčanje i dizanje na kauču, kao da se sprema nekamo da pođe, ali nije nikada polazio, jer ne bijaše pravi mjesečar. Soba njegova školovanja, jednostavna i poluprazna kao zatvorska ćelija, bijelo, bijelo okrečena s omanjim prozorom u koji je za vjetrovitih dana udarala grana *kiseljakova* drveta kao vanjski puls koji se izjednačavao s njegovim unutar-njim. I sada soba s mirisom, kamforom uspomena i mračnih legendi koje treba zaboraviti, zbrisati. Snaš-Koca Trumbina muški izriba i uljem dobro namaže pod, i ova soba mirisom i prostranošću slična kasarnsku u kojoj je odvojnikovao rok sa svojim vodom. Mogao je dobiti zasebnu, malu sobu, kao podoficir, ali se nije odvajao od vojnika tijekom cijele godine. Ne primijeti da su ga zbog toga vojnici više voljeli ili cijenili, ali umiri svoju savjest-svijest. Postajao bi katkada nervozan, podoficirski sitničav, jer nije pisao, nastavljao svoj *Dnevnik aktivista*. Vojna tajna isključivala je konkretno opisivanje, a za pisanje imaginarnog dnevnika nedostajale mu literarne volje. Između njega i dnevnika godina dana bjeline, neispisane stranice, neokrenutosti sebi – premda je tada bio samo srednjoškolski mucavac koji se trsi da ovlada političkim, osnovnim filozofskim pojmovima – prema svakodnevnim omladinskoškolskim problemima koji se raslojavahu i stvarahu nove mogućnosti, iznenađenja, tjeskobe. Otvori već otrcane, slične izgriženim noktima, korice dnevnika

i pročitata podnaslov *Konglomerat dnevnih zbivanja, nađene sentencije, aforizmi, premošljanja, komentari, neobvezni opisi, neobavezni spisi*, i razočaran primijeti preciznost prvog dijela podnaslova i negaciju, bijeg od prevelike obveze u drugom dijelu. Besmisleno je započeti pisanje dnevnika kao što to čine romantičnoguskaste srednjoškolke koje na svakoj stranici neizostavno završavaju neku svoju ljubavnu misao sa ah, divan je ipak, i sličnim pubertetskim usklicima, temperaturama (u takve dnevnikove ima uvida i autor ovih redaka), ili bilježiti mehanički redosljed dnevnih zbivanja koja, na kraju, poprime izgled nevažne tabelarne statistike. Ako još samo literarni dnevnik ima vrijednosti i zanimljivosti, zašto započinjati pisanje kad pisac nisam? Je li onda moguće, i potrebno, pratiti sebe dijalektički, privatno, kad se nasilno, gotovo metafizički, zaustavlja ono što se zapiše. I o drugima, i o sebi, i prema drugima, i prema sebi. Vrijedi li pratiti i komentirati odsjaj dnevnog trenutka, jedne akcije, svega čega ćemo se uskoro odreći ili što ćemo korigirati? Ovo implicira pitanje staračke i samoubilačke skepse, vrijedi li onda uopće živjeti, Jašo Kuzmane? I makar samo zbog toga, jer starac još nisam, dnevnik ima neku svrhu, neki smisao.

Jašo otvori, nasumce, stranicu dnevnika...

Travanjski dani

Cimer Brano uči u knjižnici, ja u stanu. Radna atmosfera i tišina biblioteke odgovara mu, bolje se koncentrira, kaže, a ja se razbaškarim po stolu s papirima, knjigama, pušim, šećem se i u prividnom neredu smirujem oči i pažnju. Bolje tako učim.

Vidim fijakerista koji se zgurio na sjedalu kao crni čvorak. Vuče riđe kljuse pohabani fijaker, uvijek mi se učini, zadnji put. Posljednji fijaker u gradu. Obuzme me osjećaj sličan onome kad promatram starog biskupa kako prolazi ulicom istanjen, pognut, limena lica, s ljubičastom kapicom skrivenom pod kapuljačom. Prizor kojega se bojim, jer bivam svjesniji svoje nemoći, prošlosti, sebe sutrašnjega.

Gradski arhivar Fedor uputi me na biskupove knjige koje zadiru dublje u starinu nekih obitelji, pa vjerojatno i familije Kuzme Kuzmana, ličnosti koja stoji kao kamen-međaš, o kojem ponešto pričaju najstariji rođaci o uskršnjim i božićnim

blagdanima, kao da ga promatraju na rubu puta, ali iza kojega se prostrla provalija neodgonetljivog, pa se čini da prošlosti Kuzmine nije ni bilo i da zato porodično zlo moraju vući njegovi potomci.

Odlučim se, izići ću pred biskupa, poljubiti mu sledastu ruku, starac će zažmirkati nepovjerljivim očima, reći ću mu, *Želio bih saznati sve o Kuzmi Kuzmanu, preuzvišeni.*

Čemu tolika sentimentalnost prema pretku i znatiželja za nj? Pogotovo u jednog komunista, odgovorit ću ja, ako mi to ne kaže biskup.

I zato ne izlazim pred starog svećenika, premda me njegovo pojavljivanje na ulici vraća djetinjstvu, uzburka u meni čudna ushićenja o kojima me je stid govoriti svojim drugovima iz političke škole. -----

----- Slavili smo položene ispite, plesali smo temperamentno kao barska trupa, znojili se, pušili, brbljali uglas, nitko nikoga nije slušao, pili smo pića koja smo donijeli, djevojke iz po. škole više su se drmale od mački koje je doveo Brano, alkohol me je ošamutio, jedna plava mačka objesi mi se o vrat, izvede me u dvorište, do šupe, smijala se dok me je obarala u pilovinu, to je radila vidrasto, samouvjerena kao muškarac, odrecitirah joj nešto o emancipaciji žena, odgovori mi da su žene od uvijek emancipirane, samo da neiživljeni, tašti muškarci to ne shvaćaju, spomenu jednu caricu kao primjer, učini mi se da me majka skida, hoće da me okupa, rekoh tiho, *Mama*, pomilovah je po kosi, zastala je zbunjena, *Da te podojim?*, povukla me za uho, otresla iverje s haljine, *Nakrivo te otac nasadio*, zapali cigaretu, vrati se u gungulu, dim, vrisak, ispovjedih se Brani da me je plavuša zanjela, zatražim podatke od njega kao da je on vrhunaravni informator, makro nad makroima, smiri me upitom da nije i mene vodila u šupu, skinu iver s mog ramena, nisam primijetio da li je bio uistinu iver, napravi šeretski pokret kao da, odavajući znak, doista stoji na meni, stavi ga na rame mladiću koji priljubljeno pleše s djevojkom što se izgubila u njegovim pritkastim rukama, uronjena u razdrljenu košulju, *Ti si joj večeras treći, nemoj poetizirati*, Brano mi sudionički namignu, stuzi mi se odjednom, nalijem se još više, zatrupkam kao ciganski

medvjed, zacerekam se kao luđak na piliće, ispriča mi Brano kasnije, neki fakin iz Branine klape namjesti bocu fulirajući da će joj udarcem dlana odsjeći grlić, a ja i pijan osjetim štos i zamahnem iz sve snage, flaša pukne, razreže me bogovski, cure zavrište, svirka stade, presta drmanje kukova, vidim tanko štrcka mlaz kao vodoskok, ništa me ne zaboli, kao da je tuđa ruka, tuđa rana, kao da sanjam rat. -----

----- Posjetih prijatelja u bolnici, na neuropsihijatrijskom odjelu. Mjesecima se žalio na glavobolju, lijekovi nisu pomagali, i zadržao ga na ispitivanju. Sjedimo na klupi u dvorištu, opasnom visokom ogradom, nudim ga cigaretom, šutimo i promatramo bolesnika-stražara koji izvlači iz rupe u zidu drugog bolesnika što je pokušao pobjeći, ali se zaglavio. Promiču pored nas pacijenti, u prugastim pidžamama kao zatvorenici, s usplahirenim familijama čiji se članovi doimaju nespretniji, neprirodniji od smirenih, odsutnih bolesnika kojima su došli u posjet.

Isprva sam se nervirao i brinuo što ne mogu postaviti dijagnozu, kaže mi, sada mi je čudno što je neugodno onima koji mi dođu u posjet. Ni tebi nije svejedno.

Opravdah se, utješim ga, premda ga nisam mogao zamisliti baš ovdje. Drukčije sam se osjećao nego kod bolesnika koje sam posjećivao prije, u drugim klinikama.

Dugo već nisam imao vremena kao tu. Razmišljao sam i odlučio, kad iziđem odavde, promijenit ću dosadašnji život, dosta mi je konferencija, jurnjave, radit ću nešto sasvim drugo. Priča mi lagano, jedva izdržavam njegov uporan pogled, očekujem da mi govori o novom poslu, Pogledaj, ove žigice su debele, moglo bi se od jedne napraviti tri, trošimo se nepotrebno, ne misli se na papir, djecu i nepismene, tako je to kod nas, i kao potvrdu svojoj tvrdnji počne paliti šibice i bacati ih u blagom luku.

Iza leđa čujemo mladića crvenkasto bubuljičava lica koji diskretno šapuće mladom liječniku, *Vidio sam kroz ogradu djevojku s lijepim nogama i još od jutros sam uzbuđen i zapet ko puška...*

Liječnik ga potapša i umiri, rekavši mu da je to od prirode tako, da se slično i njemu, kadšto događa.

U PAVINOJ AVLIJI -----

----- Dica graje kokoši kokoda komšija zviždi bagremovi njijaju čovik leži vidi Nojo otvorena usta pendžer lupu trbu boli nana vodi Noju u klozet ljudi gaze zemlju gaze slamu livaju vodu čovik vika,

Jeb ti mater.

Trbu boli derana bačo vika Ru udara repom muvu liza Ru usta bačo drekni oni dođu Pua miluje kosu deranu Pua kaza,

Zašto Nojo plače? Da nas se ne plaši?

Bačo kaza,

Blento jedan! Narasto je ko badanj, a plače prid gospojicom. Reko sam ti da uđeš u kuću. Hajc!

Tuna zagrlji Noju Nojo drkti Tuna kaže,

Ostavite Noju na miru. I vi, bačo, ne vičite na njega. Kazao sam vam sto puta kako treba s njim. Vidite kako sad drhti. Smiri se, bačo se šalio.

Pua dira Noji obraz deran drkti bačo hrakne velika muva sleti na hraknuto na zemlju muva hraknuto ždere bačo kaza,

Bem mu mater, imam vas više i jednako sam sa svima, al s njim nikad ne znam kako ću. Uvik me izvuče iz takta. Nisam ja školovan ko ti, a nisam ni doktor za take.

Pua dira ruku Tuni vrati Tuna ruku Pui ide Pua bači Pua kaza,

Ostavite se uvjeravanja. Nojo se smirio. Moj novi kolega postavljat će vam pitanja bač-Pava, vi ćete pokazivati, a kolega Kuzman i ja ćemo ponešto od toga djeci razjašnjavati. Idućeg tjedna namjeravamo do Tunine zadruga.

Pua se smije Pua nasloni glavu na Tunu derana trbu boli ide
znoj po trbuvu Nojo plaka dite kaza,

Rže Nojo kao konj.

Lajčo uvati ruku Noji deran njuši traktor Lajčini prsti kliza-
ju Lajčo kaza,

Još ga i proliv spopada.

Lajčo odvede derana u ambetuš Lajčo udari dite Lajčo
kaza,

Dupanderi, uvijek Noju zadirkujete!

Čovik buba divani Nojo se boji trbu boli Noju deranu vruće
teče po nogi čovik buba kaza,

Bać-Pava, vi ste najbolji kooperant u selu, poslanik, pa smo kolegica i ja odlučili da prvo upoznamo ono što nam je najbliže i što će djeca već uskoro morati znati, sa čim će se sretati u životu. Jednostavno i ukratko kažite nam što je kooperacija, koje su joj prednosti. Sami odredite opseg teme i redoslijed izlaganja. Pokazujte sve o čemu budete govorili, jer djeca su mala i više im vrijedi pokazano nego izgovoreno. Bačo se raskorači bačo izvadi maramicu bačo hrakne bačo divani bačo širi ruke bačo vuče plug bačo udari konja bačo vuče Ru za sisu mliko teče dica graje čovik buba ide Lajčo dira trktor trktor prdi bačo vika Pua vuče Tunu bačo dira Ru Pua kaza,

Jašo je neiživljenko i da ga ne gledam, Tuna, ne bih vjerovala da smo i mi bili takvi. Za dva tjedna planirao je odlazak slikarima u Vodnaticu. Kao da podučavamo srednjoškolce. Znam samo, dok god bude mjesečar, lakše će izdržavati.

Tuna je grli Pua se smije dica se okreću bačo vika čovik buba ide čovik buba crveni Lajčo glavu sakrije trктору u usta Tuna divani,

Misliš da ovdje mogu izdržati samo krapinjaci i somnambuli kao Nojo?

Pua vuče ruku Tune Pua kaza,

Podimo malo dalje, Tuna, ometamo pažnju djece.

Ru mava repom muva ide na dite dite vuče Noju kesa boli
Nojo plaka Lajčo vika,

*Bitangeru, ostavi Noju! O, ljudi moji, šta dica neće izmisliti!
Povuko ga za kitu!*

Nojo otide u ambetuš ker se češe Nojo se boji Lajčo udari dite kaza,

Nojina kita bičja!

Dite biži dica se smiju čovik buba vika bačo vika Pua sidne Tuna sidne Tuna divani,

Ljudski mrak, Paulina, nije dovoljno osvijetliti neonima. To su zablude. Kao što grad ne čini mudrijim, tako ni diplome od mene neće stvoriti agronoma ranga koji mi otac predviđa.

Nana nosi bokal Ru muka ker trča nana ide avlijom trktor prdi trbu deran češe nana divani bačo vika dica trče Pua kaza,

Ali nisi ni loš agronom, Tuna!

Smije se Tuna,

Ne tješi me, znam da se knjige ne trampe za traktore i žitarice.

Bačo širi ruke čovik buba divani dite udari dite čovik buba vika,

Mir, djeco! Slušajte pažljivo!

Šeta Pua šeta Tuna Nojo izade u ambetuš nana miluje obraz deranu Pua kaza,

Nojo nas prati kao pas.

Baci Tuna grudu,

On te voli Paulina, tebe i Rumenu voli podjednako.

Duva Pua dim Pua kaza,

Hvala na usporedbi.

Dira Tuna caklo na očalima dira kosu dira uvo Tuna kaza,

Ne moraš se vrijeđati, Pau. On te voli bezazlenije od djeteta.

Rekao bih kao Zeus Heru koja je bila, oprosti, i krava.

Duva Pua dim Pua se smije Pua kaza,

Pretjeruješ, Tuna! Ne treba davati ovoj stvari mitsku dimenziju. Nojo me voli, jer me se ne plaši. Sitnicama ga obradujem.

Baca Tuna grudu bačo vika Pua ide Tuna ide Pua kaza,

Kad mogu doći do tebe? Živiš u dvorcu kao zatočenik.

Tuna se smije Tuna kaza,

Što mogu kad zadruga nema novaca za novu stambenu zgradu. Uostalom, u dvorcu je feudalno, ali je prostrano i tiho.

Ide Tuna ide Pua čovik buba divani dica graje čovik buba vika trktor prdi trbu boli derana plaka deran dite dira Noju Lajčo vika dite biži dite vika,

Nojo napunio gaće! Smrdi kao tvor!

Dica se smiju baćo pćuje ćovik buba se smije Pua dira obraz
deranu Ru gleda Ru mava repom Pua gleda derana Nojo ide u
ambetuš deran smrdi Nojo plaka.

STARI NADNEVCI -----

----- Zadatak mi je da više poradim na zblizanju, zajedničkoj akciji radničke omladine, srednjoškolaca i studenata. Po cio dan sam na nogama. Jurim kao meteor od škole do fakulteta, od komiteta do tvornice. Tek u ekspres restoranu, dok stojim i jedem, primjećujem ljude kojima se ne žuri. Oni su zarasli u bradu i strpljivo dokrajčuju nepojedene komadiće u tanjurima. Među njima spazim sijedog štrojača svinja, Timu, kojega su žena i odrasla djeca najurili zbog alkohola i neradništva.

Bać-Time se gradi odsutan, ne primjećuje me namjerno, po gutanju sline koja mu gumeno pomiče Adamovu jabučicu spoznajem da je gladan. Puši zaslinjen čik koji mu nestaje među dugim prstima i mlohavim usnama, čudim se kako ga ne opeče. Stavim mu na plastični poslužavnik nekoliko cigareta, nisam mu htio ostaviti ništa od jela koje sam već valjda zaslinio, računam, bit će neugodno obojici. S ulice promotrim kroz prozor kako će reagirati. On, razočaran, prevrnu prazan tanjur, sigurno pomisli da sam bezdušan, a cigarete nevoljko strpa u zakrpan džep.

Poslije duge, iscrpljujuće konferencije odlazim u park. Sreća što su parkovi kaotično razasuti po gradu, svuda ih ima, uvijek umoran naiđem na jedan od njih. Pogureni umirovljenici vode nemirnu djecu svoje djece kao psiće bez uzice, nađe se i pokoja mlada, napeta od zdravlja, kućna pomoćnica. Svakidašnje tangente dva svijeta, jedni na zalasku, uveli, drugi u usponu, na početku kojega nisu ni svjesni. I kad se vodi razgovor o nečemu što je i jednima i drugima blisko, osjeća se prešutni nespo- razum, samo razbrbljana pažnja bez uživljenosti. Tragikomična slika je potpuna, ako se vidi starac koji udvara, koji kratkovidno

naslanja bradu na zadihane grudi djevojke koja to i ne primjećuje.

Sredovječan čovjek sjedne pokraj mene, istrese cigarnik, ponudi me bombonima, htjedoh ga odbiti, kažem da imam pokvaren zub, on se kratko nasmija, strese mi u krilo hrpicu karamela i pokaza očinski rukom prema djeci koja su pravila kolače i topove od pijeska, te pomislih da se tamo i njegovo dijete igra, raspita se o mom boravku u gradu, znatiželjan čovjek, no o sebi kazuje suzdržano, neodređeno, odjednom izvuče iz džepa veliku bijelu maramicu, zagrlj me i s maramicom u drugoj ruci otare mi obraz, rekavši da sam garav, iznenadi me njegova pažnja, povjehovah da sam zaista umrljan od tinte ili olovke, od tako nečega, ali njegov stisak se pojača, posta intiman, razljutim se što sam nasjeo triku, otrgnem se, pođem, čovjek se zadihan ispričavaše izmijenjenim, mekim glasom. Pred plač.

Ponoć, poslije kina

Kao osobna zapovijed: šetati, provjetriti se od dnevne vreve koja mi buči u glavi, od prekomjerna pušenja i dima, od konferencijskih fraza koje prazno cinkaju u meni kao zvonca okićena drveta. Tamne puste ulice smiruju, odvođe misli u drugi grad u koji rijetko odlazim. Ili još nerođen ili star kao gavran.

Iza ugla čujem viku, udaranje željezne šipke i gumene cijevi. Prenem se, ponovo sam u gradu iz kojeg ne mogu otići. Kao ni iz vlastite kože. Treba izdržati. Uraditi nešto više sa sobom nego što sam do sada uradio. Ali što?

U dvanaestoj godini, razočaran stidljivo-ljubavnim neodzivom djevojčice s kikama iz razreda i zbog slabih ocjena, odlučih se baciti pod vlak. Razrađujem sve u tančine. Promatram i pamtim vlakove koji nailaze jutrom, a koji s večeri. Lokomotiva mi se čini neobuzdana grdosija koja lomi i guta sve pred sobom, koja će i mene smrviti, razasuti po tračnicama. Vidjeh, ne jedanput, svoj izmrcvaren mali leš, ulijenjene ljude u osvjetljenim kupeima koji istežu ruke, cerekaju se, užurbani jedu. Neosjetljivi na strelovitu zaustavljenost krajolika, kloparaju kotači, putnici ne misle na smrt.

Ne znam da li je strah ili dugo pripremanje izmijenilo moju odluku, ali slijedećeg dana nisam otišao promatrati svoje smrto-

nosne vlakove. Razboljeh se, buncao sam, oblijevao me neprestani hladan i vreo znoj, pomislih da ću umrijeti. I pomirim se s tim. Ali život ne prista na mlaku pomirbu, umiranje.

Snijeg, nedjelja

Brano je otišao k roditeljima na selo. Odlazi gotovo svake subote i nedjelje. Nedjeljni sati započinju. To je, zapravo, ritam organizma koji se razlaže poslije šest napornih dana, to si jednog isto ovako kišovitog dana sretno usporedio s napornim stvaranjem svijeta i sa sedmim danom – odmorom. Udari, udario si mehanički po pucetu tranzistora pokraj kreveta i tiha jutarnja glazba započinje. Zvuci plave sobu, penju se u koncentričnim krugovima preko tvoje glave, dopiru do stropa, vraćaju se do ušiju i blago ih pipaju. Njuškaju te različiti glasovi, udišeš ih zatvorenih očiju, odlaze, zaboravljaš ih. Tako zapravo proviruju, stidljivo dolaze nedjeljni bezbojni sati-pijavice, opuštaš se, drobiš se na rubu polusna, polulijenosti, poluispijenosti, prazniš se kao dječji probušen balončić (svaka nedjelja je, čini se, dječji probušen balončić), nisi sposoban nizašto, ništica si, sve se u ovom trenutku može dogoditi, sve se zbiva pokraj tebe mlitavog i nezainteresovanog, sve pored tebe, izvan tebe, samo sada opraštaš sebi, mada si pomalo i izdajica, ne drhturi ti ni jedan živac, ni ljuščica mozga, ni nokat srca, udovi ti ugodno obami-ru, radio aparat precizno emitira emisiju za poljoprivrednike, uspjesi, propusti, suše, zaprašivanja, prognoziranja (i zbog sitnica može nedjelja sličiti na nedjelju – pa se pitaš je li ova ona nedjelja ili je ona ova i tako u beskonačnost), tjeraš plastični kotur što dalje od istog doživljaja, tranzistor je japanski tvrdo-
glav i jak, prenosi te postupno iz predjela u predio, uljulkuje te daljina, glazba, različiti jezici, brzi ili polagani, ukidaš daljine, spajaš folklor i jazz, topiš jedan narod u drugi, šarenilo glasova i zvukova te opija, zanosiš se, lebdiš, astronaut si, svi ste poda mnom, različite face motriš u iluminatoru, kabina se zagrijeva, ne ide tako lako ukidanje prostora, pretakanje jednog naroda u drugi, tu se treba oznojiti i kriknuti, svi ti sitni udarci, zanosi, poznati su ti, odakle, nastali zanosi nisu zanosi nisu nastali, oni su se samo razbudili, bili su tu, sijevne ti u mozgu, i već splašnjavaju. Bili su tu, podsjetiš se i zabijeli

ti se i inače bijeli zid i počne se raspadati, rasplinjuje se, nestaje, nestao je.

Ili: dolazi i približava se svojom stvarnom i tvrdom bjelinom, uočavaš sadrene rezbarije, mnoštvo nerazumljivih znakova i šara koje razdvajaju samo prelijevi jedne te iste bjeline, koju jedinu, vjerojatno, doživljam na uzbuđujući način, premda je to samo ugao nevelike sobe.

Iza bjeline kreća nazireš nekadašnje crte, udaljene dva pedlja od muzgava stropa, žbuka je raskošno nanescna na cigle, pastozno, soba je prostrana i hladna kao u svim ovakvim starim, baroknim zgradama, crte su s novim slojem dobile boju trule višnje, nešto mrtvačko, nestvarno, što se ne može uočiti slučajnim boravkom u prostoriji, oči već poprimaju stanovitu rentgensku prodornost, iako do određene granice, odakle svrdla i dalje uspavana mašta, sjećanje prethodnika, malogradanina koji je imao nedvojbenu prednost u zapažanju te crte, možda čak i sedam prema jednom danu u sedmici, dok se kod tebe taj omjer može izraziti odnosom šest prema jedan, skandaloznim biblijskim tumačenjem, tako nekako, iako ti se zijeva, ugodno ti pucaju čeljusti, mljackaš slinu, odbijaš glupe pretpostavke, bjelina zida se rve s bjelinom mozga, spava ti se, prelijeću još labudovi jave, spavam već.

Polako me razbuđuje napor govora, žamor ljudi, oči deseti-na i stotina ljudi, pokušavam im objasniti vrlo značajne stvari, probleme koji tište njihov svakidašnji život, brzam, zaplećem se, znojim se, plješću mi premda i sam teško nadzirem vlastite rečenice i zato mislim na bit problema, a zaboravljam rješenja. Brzam, pitanja se množe i u mojoj glavi, i prisutni postavljaju pitanja, svaki čovjek je automat koji me zasipa pitanjima, dvorana je prepuna, svi teško dišemo, a zatim, gotovo bezrazložno, nastupa tajac u kojem posljednja otežala jesenska zunzara pravi krugove povrh naših glava. Razbuđujem se. Odlanulo mi je. Ipak je to moja soba, pijavice lijenosti grickaju mi jetra i crijeva. Ipak je podnošljivije nego zapletati jezikom pred tolikom masom, iako osjećam da će jednom to morati da se dogodi. (Ponekad se takva stanja i situacije psihički predodrede i ne predstavljaju osobnu senzaciju u vrijeme kad se stvarno i zbivaju, jer je mučnina već odavno proživljena.)

Budan sam. Pipci paučine poprimaju baletne pokrete, izdužuju se, pa su antene, konopci za rublje, otpaci žica, nokti, a nevidljiv dašak ih skuplja, gomila u mrežu, paukova nema (to ne bih podnio, dva su ostavila samo krvave freske na zidu), ali i te jalove niti Tina je pomno odstranjivala krpom ili usisavačem, energično, kao da je naslućivala da joj i one oduzimaju Muškarca – kako će joj ga oduzimati, o, moja nesuđena i naivna Kasandro, mada si u neku ruku imala pravo. Tijekom tjedna se vučeš po konferencijama, a nedjeljom zabijaš glavu pod jastuk kao noj – ti si običan politički noj – gdje li si samo pronalazila takve izraze nadahnuća da me ponižavaš kad si vječito bila inferiorna, povučena, guskastonaivna, gdje li si sada, Tina, da vidiš mlitavost svog mladića, ispražnjavanje, kako ga troše i zoblju nedjeljni sati?

Primjećujem pauka. Hitrim pokretima ispituje kakvoću stare mreže. Bijes u meni raste. Kako li je, dovraga, mogao doći u sobu, ako ne iz tkiva i sasušene krvi svojih mrtvih prethodnika, šepiri se, nije zadovoljan kvalitetom valjda već istanjenih niti, možda ih hoće isplesti jače, ljepše od prethodnika, možda ima više dekoraterskog smisla, no ubit ću ga pri samom početku rada, zatrt ću ga pri samoj inspiraciji, neću mu dopustiti ni da završi svoju posljednju samrtnu mrežu. Ali zašto bih? Perina je tako meka i ugodna i presuda se može malo odložiti.

Zunzara zunzāra u tvojoj sobi. Teška je od ploda, pravi veće i manje krugove, traži pogodno mjesto da sleti, zunzaranje te uspavljuje, zunzara je zrakoplov koji te vreba ali se osjećaš sigurnim iza gromovitih trepavica – zunzara ipak nije onaj ratni avion – zunzara je avion koji možda u ovom času mitraljira čovjeka na pustom polju, čovjeka koji je pokrio oči zadnjim silama, zunzaranje te umrtvljuje, opija, prelijeću već labudovi lubanjom, bjelina zida se udaljuje, spava ti se, spavam, spavam.

RUJANSKE VARIJACIJE -----

----- Nekoliko dana kiše i zrak se ras-
hladi, ptice ogluše, kukci se ukoče, snaš-Koca vuče svoje papuče
po blatu, kao po katranu koji je boji, upija, razlaže s najmanjom
daljinom, do obližnje krstače čiju legendu ne zna nitko u Čer-
neju. Novi kolega pravi revno plan rada. Želi pripremiti i uraditi
sve što bi koristilo učenicima.

Želiš od paora stvoriti svjesnog seljaka, Paulina lizne lak na
noktu.

Kod djece treba razvijati kult prema radu, reče Kuzman, za-
gledan u njezinu sedefnu dugmad. *Labuđi vrat*, pomisli.

To su teoretski neraščišćeni problemi, reče Paulina. *Njego-
vanje kulta prema seljačkom radu pojačavalo se i slabilo povre-
meno. Odlazilo se ili vraćalo u selo, ali rad nikad nije popuštao u
intenzitetu. To ne dopušta ni narav posla. A ostati na njivi i go-
spoditi se, nemoguće je. Sreća što seljaci ne znaju kakvi se pokusi
na njima izvode.*

Paulina puši, nervozno šeće klatno pred Jašinim očima, kre-
će se oblak dima, primjećuje da je sabranija od njega, ali ne
ravnodušna. Skeptična je prema onome o čemu misli da zna vi-
še, a doista više i zna. No pitanje je da li su uvijek znanje i rezig-
nacija ispred htijenja i akcije. – Htjede joj reći, *Vi, Paulino, ne
vjerujete u ciklički progres*, a začu sebe kako govori, *Paulino vi
ste lijepi*. Ne vidje je li ju povrijedio, da li je pocrvenjela, jer ona
izide iz sobe. Vrata se ne zalupiše protestno.

Da se naljuti? Da zaplače od nepolaskanosti? Da se objaš-
njava s dječakom kome povremeno opuštanje ukida napirlita-
nost njegova prvog ja? Starmali mladići u tim godinama su nesi-

gurni, sramežljivi i kad svoju osobnost zaštićuju pancernom arogantnošću i učenošću. U školi djevojke već instinktivno osjećaju inferiornost svojih vršnjaka i odnose se materinski prema njima. Sjeti se druga iz razreda, suhonjava i pjegava mladića koji nije nosio naočale, misleći da ga one nagrđuju, ali je zbog toga često zapinjao o klupe ili je pak otvarao vrata širokim pokretom i nailazio na zid kraj njih.

Jašo Kuzman je fanatik-reformator? Dosadan komarac na svom jesenskom zalasku? Pitao je što sam poduzela da bi snaš-Koca manje pila.

Ti očekuješ valove, bacajući kamenčiće u vodu, rekla sam, otvorila Adlera, pročitala naglas: Trudi se da vidi dalje od drugih, postaje sitničav, nezasitan, pretjerani štediša, traži da razmakne daleko u prostor i u vrijeme granice svoga utjecaja i svoje moći.

Pun mi je falus psihologije, reče Jašo žovijalno. Postat ćemo Amerikanci. Psiholozi su povlašteni luđaci.

Paulina nastavi, *Na margini sam dodala: Razviti tezu o neurotičaru do monstruma malograđanske veličine. Kao što vidiš i mene zanima gospođa Etika.*

To su vaše ženske afektacije, Paulino, mene zanima Adler jedino kad se bavi sociologijom. Možda će ti se učiniti glupo, ali ja mislim da je psihologija rada suvišna, da je sve to gnjecavo neppečeno tijesto, da naše ljude treba očvrsnuti a ne zaraziti samoispitivanjem, nijansama, treba ih odviknuti od kmetovskog mentaliteta. Čitaš li novine? Stranice su ispunjene noževima, sjekirama i rascopanim glavama, treba mijenjati jelovnik, još su na kruhu, soli i vodi kao hajduci, hodaju u cipelama kao u klompama. To shvati.

Paulina suzdržano, uz smiješak, *Tvoja razmišljanja kloparaju u klompama. Da mu kaže?, Kuzmane, ti si glup, no reče Ne razumiješ te stvari.*

Vrata se zalupiše, povrijeđeno, za Jašom. *Samoća ga nagriža, pomisli Paulina. Onespokojila bih Resku i uvrijedila Šumara da ga povedem sa sobom u grad. Mora sâm raskrstiti sa svojim zabludama i ispraznim zanosima. Ugađanja bi samo odložila njegovo očvrснуće i poniranje u sebe do sebe kad se vidi tko sam, tko je tko, što sam, iako drugih krivaca nema. Da je ostao*

aktivist u gradu, zar Kuzman ne bi sličio na Šumara? Drži se pljunutoistog shvaćanja, kao Šumar, o psihologiji rada i radnika. Samo neiskustvo sa ženama odvaja ga od Šumarova ophođenja prema meni.

Ti si Mali Šumar. – Iznenaden nerazumljivom aluzijom, Kuzman odmahne rukom, izgubi se u ustima hrastova ormara, uze izglačanu košulju, uzdahne, plućima bez zraka, *A vi seoska luda. Ljudi se križaju kad projurite na motoru.*

IZGNANSTVO

Kako se brzo donose odluke, kako se iznenada promijeni život, još donedavno sam vjerovao da mi neće odgovoriti na poslanu molbu, da ću najprije otići u vojsku, a zatim tražiti posao, ali me brzojavom obavijestiše da sam primljen, da me očekuju i prekinulo se moje ljetno postdiplomsko plandovanje. U vojnom odsjeku mi rekoše da ne moram godinu dana u armiju, u komitetu me drugovi ispratili kao da sam pošao u dobrovoljno progonstvo, uvidješe da sam luckast i spreman da se uhvatim u koštac s teškoćama na terenu, ne samo na riječima. Spakiram najvažnije stvari u dva kovčega, ostalo pošaljem kući, autobusom doputujem do Beograda, a odatle vlakom na jug, u planinu. Stalno sam uspoređivao ravnicu sa šumama i s pašnjaci- ma ustrijemljenima prema nebu, gledajući zaošijane kuće na usjecima i na grebenima s kojih kao da ne smiju sići. Putnici u vlak- ku se prorjedili, oni koji su ostali, istanjeni, visoki, osluškuju dahtanje vlaka, nailazak tunela, dim im ne smeta kao meni, drže zavežljaje ponad glava, među koljenima, malo pričaju, *u čemu je razlika između gorštaka i ravničara? je li dostatno uzeti u jednu šaku zemlju, u drugu kamen?* Vlak vijuga kao vodena zmija uz ponor, vrhovi borova pod kotačima, trčimo po drveću kao nogate ptice, aveti, starac do mene s licem pečalbara povla- či duge dimove iz lule, srna ili divokoza pretrča proplankom do potoka, oblaci gusti, teški kao mokra sol polehla po vrhu plani- ne, tračak sunca ih osvjetljava sa strane poput reflektora, uši mi zaglušile, gutam slinu i tako se oslobađam visinske gluhoće. Za- drijemam.

Trgne me drmanje vlaka, resko pištanje željezničara, čuh

ime stanice na kojoj moram sići, nagnem se kroz prozor i ugledam umivenociglenu, neveliku željezničku stanicu s imenom koje sam do tada samo zamišljao. Izvučem se iz vagona, odahnem, premjerim pogledom izbijeljen, izbrazdan ponor iza željezničke stanice i planinu čija se glava gubi u sumaglici, neodlučan se osvrnem i kad htjedoh provjeriti još jednom da nisam pogrešno sišao, priđe mi čovjek s bijelom kapom u ruci, izgovori moje ime, zbunjen se predstavi, uze kovčege i ponese ih prema brdskim konjima koji su grizli sasušenu travu. Zajašimo konje. *Domar škole*, dopuni mi obavijest o sebi, potjera konja naprijed, ja za njim, uz planinu, i uskoro ugledamo kompoziciju vlaka kako mravlji, u krugu, gmiže uza strmu serpentinu.

Napokon, iza devet planina i devet dolina, kako mi bajaše baka prije spavanja, stari domar me dovede do škole. Gledam mu cijelim putem leđa, zalijepio se za sedlo, ne klata se, srastao je s konjem kao dvoglavo biće, a ja pijem neprestano rakiju da ne bih povraćao, da bih primirio mučninu brodskog ljuljanja, vilinske glasove kojih jeka dopire s dna usjekline čija dubina oammljuje. Napokon izbijemo na proplanak s ovećom brvnom ispred koje nas dočeka mlada nasmijana žena domara koja mi pomogne da sjašem s konja, pokaza mi u podnožju red kuća kao rep sela, dovoljno dalekih da nas zimi vukovi rastrgnu dok pomoć ne stigne. To je govorila bez straha dok je unosila kovčege, spremila mi je zatim mlijeko i sir, pokazala mi čistu učionicu, sobu sa tri-četiri jednostavna komada pokućstva. Domar otjera pozajmljena konja u selo, njegovu šutljivost žena nadoknađivaše brbljanjem, i dok srčem mlijeko saznam da većina ljudi iz ovog kraja odlazi u pečalbu, da se ona udala za Mioka tek prije godinu dana kad je Miok pokopao svoju babu koju on, čini se, još uvijek više voli nego nju. Obavijesti me da je tu prije mene bila učiteljica, ali se udala za liječnika i sada žive u gradu.

Miok se vrati iz sela pješice, ni zapuhan, ni oznojen, njegovo smrknuto lice potvrđivaše ženinu sumnju, on ju je vjerojatno uzeo da bi mu pomogla u poslovima oko škole i kuće, vjerojatno nesretan što je tako žustra, mlada i brbljava, što mu narušava šestdecenijsku ustaljenost, mir, nimalo iskompleksiran razlikom u godinama koja se uvijek izvana primjećuje i komentira. To mi se kasnije potvrdi kao istinito.

Djece je malo, i od četiri razreda skrpim jedno nepodijeljeno odjeljenje. Slično odjevena, ručno izrađena tkanina, trenica pod prstima, tiša su i žilavija od gradske djece, kao vučići. Prvih dana me promatrahu kao da sam s onoga svijeta, a onda opne nepovjerenja nesta, zavolješe me kao roditelja.

Silaze s planine ozbiljni, svjesni napora što ga poduzimaju, ali koji ih ne obeshrabruje, vraćaju se prirodi kao vojnici, Rousseauovi ljudi, prije nego što ih proguta jaruga ili šuma svaki se osvrne da mi mahne, a ja ih spašavam od čudovišta kakva su brundavi kamioni i čagrtavi tramvaji, strah za koji ne bih povjervao da postoji da ih nisam vodio na ekskurziju u grad, neizvjesniji i strašniji od njihove planine, gdje su se pribijali uza zid, misleći da se vozila ustremljuju na njih, a poslije svega gledahu u meni čudotvorca koji ih je izveo iz začaranog, ukletog mjesta. Mjesecima su prepričavali doživljaje iz grada, ali nitko ne predloži da se ponovno ide na ekskurziju.

Ubrzo pročitah knjige koje sam ponio sa sobom. Nisam zahtijevao od Mioka da mi donosi druge. Nabavljao mi je jedino rakiju u dućanu kod željezničke stanice i meku domaću koju su spravljali u selu ispod nas. Pio sam je kao vino u dugim danima, dugim noćima kad se već navikoh na krajolik oko škole, lijen da obilazim daljnju okolicu, znajući da je slična ovoj ovdje, očekujući Mioka da se vrati s novinama i pićem, željnije i od njegove žene kojoj poslovi ne oduzimaju gotovo nimalo energije, ostavljaju joj vremena da se bavi više oko mene, da bulji u strop, da se prevrće u krevetu čiju škripu čujem, i sada, žena koja se bori, iščekuje ustreptala, koja bi i sama došla, koja bi vrišnula, ona možda dolazi, osjetim propuh, ruke žene koja navlači pokrivač na mene, kratak vreo dah šteneta, podignem rub jorgana, ona sklizne u krevet drhtava, zadignute lanene košulje čija me krtost rasani, njezina pjegava koža sva od malih erupcija, zahvalne usne koje se utiskuju u mene slično mekom čičku, i pitah se u dugim danima, dugim noćima da li će se ikada okončati Miokova odlaženja, da li će prestati moja glavobolja od nenaviknutosti na visinu, da li ću napokon prekinuti ovo izgnanstvo, život koji nije moj?

PAULININ TRAKTAT

Koliko puta betonski jezik zaigra u svjetlosti njezina fara? Koliko puta ga uspoređivaše, i noću i danju, s vatrenim jezicima vještica koje obitavahu u pričama davno pomrlih tetaka? A vatra djetinjstva je pitoma i kada peče, kad nadolazi kao plima i plavidavi je, sputava, oslijepljuje. Nalazila se u nedoumici, da li je svjetioničar koji zapaža vozačicu pored pokretne vrpce pejzaža ili je putnik koji ne primjećuje sićušne promjene okolice? Nije zaboravila ni slikarov crtež koji prikazuje djevojku s velikom vagom u raspetim rukama kako lebdi i bježi od iskešena Mefistofelesa u gornjem sloju atmosfere.

Bježi, napasti, od mene, šaputala je djevojčasto, kao da će nestati sve što je strašno, sve čega se plaši, sve što izaziva u njoj smutnju, pa i sada, kada više ne vjeruje u čudotvornost tih riječi, ona ih ponekad, podsmješljivo, izgovara.

Betonski jezik palaca kao zmija. Svira joj nevidljivi fakir. Cesta se račva u kukmastu glavu ili se istanjuje do igle. Nestaje kao ponornica.

Putovati znači mijenjati se. Ali nije li to i opčinjenost istim drvećem, salašima, poznatim lavežom pasa iza živice, kada se čini da se traka odmotava mehanički i, putujući, zaustavljen promatraš kretanje izvan sebe. Svjestan si da je putovanje prelomljeni trenutak tebe od jučer i tebe od sutra.

Ljudi u automobilima, nomadi na kotačima kao nekadašnji na konjima, putuju na vikende familijarno, s ljubavnicama mljackaju, piju domaća i strana pića, podriguju, maste volan, presvlake, zapažaju kusaste ptice koje prelijeću, vode razgovore

kao da su u sobi pokraj peći, stisnuti prostorno dišu jedni drugima u uši, ali se ne osjećaju bliži, prisniji. Samo gluplji uzdišu zadržani pred Oltarom Prirode, ali su i oni zaokupljeni svojim prstima koje grickaju, sjećanjem, slikom iza ove koja se prikazuje kao praznički tobogan i zabavlja određeno vrijeme, a onda zasićene hladi, nervira, rezignirano zaključuju da putovanje nepotrebno zamara. Kretanje nije uništilo tjeskobu, nije promijenilo ništa u nama.

Krvave freske pasa i mačaka! Zdrobljene ptice! Grumeni fosfornih očiju koje kotači razmazuju po asfaltu.

Uvijek ta slika kao tuđa melankolija. Navika mlake tragedije. Očekivana lica na kraju puta. Smijem li jednom ne otvoriti oči i proći bezbojnost iza mraka rampe, usnuti, nikada se ne probuditi, izjednačiti napokon kretanje s mirom?

KRAJ KOLOVOZA -----

----- Dolazak iz vojske. Naftalin u nosnicama. Silna kondicija, neugodno stezanje civilnog odijela. Školsko vijeće povoljno riješilo molbu. Direktorova kratka informacija o P.P., kolegici iz škole u kojoj ću raditi.

Završiti, ostaviti, spaliti čak dnevnik? Otpočeti sve iznova. Ispisivati nove listove s manje ispovijedna tona. -----

O DJEVOJCI ZELENIH OČIJU ili pokušaj da se literarno oblikuje stvarna ljubav druga aktivista -----

----- Zašto su odredili da baš ja to uradim? Kao da ću moći i kao da sam vičan okolo indirektno što je rekao onaj dugajlija iz štaba okolo okolo pa na mala vrata ko naš crkvenjak poslije kockanja s nama bacanja na paru a fratar ga zove a on mu odgovara grozničavo bolećivo *odma fra odma fra* i mućka u šakama željeznjake jer se plaši da nas kasnije neće naći ne samo zbog novca već zbog igre i gubio se u niskim vratima sakristije a onda iznenada pojavljivao na glavnom ulazu sa svijećnjacima u rukama. Sad ću sad ću govorio je i odlazio da pošteno odradi svoj gorak crkvenjački kruh.

Da su mi dali normu trideset pedeset kolica više i da lipšem barem bih znao što imam uraditi što se zahtijeva od mene što mogu konačno pokušati. Iz iste ste tvornice možeš se lakše približiti povesti drugarski razgovor skrenuti joj pažnju objasniti. Glupo je tome se opirati i na prvi pogled to i nije težak zadatak ali kad se nikada nisam izražavao indirektno možda zato što me tako nitko nije učio nitko nije zahtijevao od mene eto i ono oko-

lo pa na mala vrata odmah sam povezao s trčanjem crkvenjaka (koji više i nije živ). Tvrdnja da smo iz iste tvornice još ne olakšava moj položaj ona je tamo ja sam onamo na ulazu ili izlazu istina katkada se sretnemo uvijek se zna tako lijepo počešljati nosi lijepe ogrtače osobito joj dobro pristaju kada se utegne bogami ni jedna nema koja prolazi kroz čika Joškinu kapiju takve kukove i zemljičke često to spominjemo pokraj strojeva za odmora kada jedemo zemljičke s maslacem i slaninom i šunkom i kobasicom i salamom jel bi sad one zemljičke i ponekad u dvorištu je vidim kroz staklo kad nosi svoj prijenosni pisači stroj iz ureda u ured mislim kako joj naredi i kako gdje ima posla.

Prvi put sam tek sjedio do nje u vlaku kad smo dolazili ovamo tada mi je zaškakljao nosnice njezin parfem premda ne volim parfeme i sve te kolonjske vodice ja ih čak ni poslije brijanja ne upotrebljavam i udisao sam ga kao pas kad njuši nevrijeme ili neku nesreću (u to posve ne vjerujem) u oštrom zraku koji pticama donosi smrt tek tada smo se upoznali i ona je vjerojatno mislila da sam se našao sasvim slučajno u njezinu kupeu i da nas je zbližila samo činjenica fakat da smo iz iste tvornice poznavali smo iste ljude iste probleme premda o njima nismo govorili toliko kao o ljudima o kojima smo znali mnoge priče i pričice kao ono o podjeli viška i direktoru ili o onom iz trećeg pogona što je iznosio komad po komad stroja a čika Joški se činilo da je onaj kad ulazi nekako vitkiji a kad izlazi deblji otkud čovjek deblji poslije posla i prije objeda pitao se i posve prestao piti plašeći se da mu već i one dvije čašice jutrom štete a i na sjednicama se ozbiljno diskutiralo o produktivnosti rada i vrednovala se mjesta što je čika ili bači Jožika shvatio najozbiljnije neke je ona voljela za mene su bili neinteresantni i obratno a neke smo baš zajedno mrzili da kažem i neke smo voljeli. Moj jedini intimni doživljaj s njom zbio se kad se umorna naslonila na mene i tako prospavala noć putovanja no i ostali su se naslanjali jedni na druge i spavali samo sam ja probdio i promatrao klupko izmiješanih tijela i kao odsječenih glava osjećao čas njezino tjeme čas grudi nos kako me stiska kako mi se mišići na grudima stežu kako sam želio u jednom trenu da je poljubim želio sam da se putovanje otegne da se noć produži poput koliko znam (a to znam) one polarne no na tome se sve završilo. Zašto nisi magarče od toga nešto rekao i

onim štablijama već si tada šutio i čak potvrđivao glavom i bio možda ponosan što ti povjeravaju taj zadatak.

– Zbog čega si me pozvao u šetnju?

Onog se još jutro sve završilo kad smo se uselili u barake primili slamnjače podijelili se vojnički u muške i ženske barake saslušali dnevni red uparadili se novim bluzama hlačama kapa-
ma i tenisicima a već sutradan rano pošli s lopatama trnokopima i kolicima u kamenitu klisuru gdje su mogle govoriti jedino mi-
šice i znoj kubici kamena norme i nadnorme ali moram priznati da sam njezin lik vidao i dok sam zapjenjen trčao sa kolicima i usput joj ponešto dobacivao a da nisam imao vremena saznati kako to ona prima premda sam vjerovao i da nije oduševlje- a da sam joj vjerojatno i dosadan. Vidam je često da čeprka oko ka-
mena i mravljim pokretima stavlja grumene u kolica ili krampa iako nisam znao zašto joj plikovi tako brzo izrastaju zašto su joj potrebni tako često ambulanta i flasteri pogotovo što to nije uobičajeno za našu četvu i brigadu koja u cjelini ima tvrde navikle dlanove pa sam je u tom smislu počeo i braniti. Pretpostavimo da je tako rekli su ali zbog čega ona tako nemarno shvaća i posao vodonoše pa moramo više puta vikati da požuri do izvora i natrag. Pa onaj njezin hod!

To zapravo nije bio njezin hod (znao sam jer sam je više puta pratio pogledom) njeno hodanje slično manekenkama ili balerinama (njih ne podnosim na tv-ekranima mada imaju bogovsko tijelo s viškom pokreta) već se primjedba odnosila na njezine sandale koje su joj stalno kao namjerno spadale dok ih je naprosto vukla po kamenjaru da sam tada živ od stida obamirao jer sam primjećivao podsmješljiva lica a kad se nije nalazila među nama netko bi od mladića namjestio bluzu oko pasa što je trebalo predstavljati improviziranu (ta riječ je zgodna i jedna od rjeđih stranih riječi koja mi se urezala u pamćenje) pregaču i gegao se namjerno pasji prebijeno i oponašao pokretima prstiju nalijepljene flastere uz opći hihot i pljesak.

– Ne vidim nikakve svrhe ovoj šetnji.

Je li ona zaista tako glupa naivna nikada se ničega ne dosjeti ne primijeti uokolo ili samo to njezina krinka ljuštura bedem iza kojeg se osjeća sigurna hladnokrvna prema svim mladenačkim obješenjaštvima uronjena u sebe u svoje posebne misli nemire

neshvatljive tihe nesreće i sreće dijelove elemente koji su stvoreni od maštanja budnih snova sama sebi dostatna sanena guščica neodređenih očiju i pokreta nadživotna nadbajkovita da kažem princeza jedna jedina spava stotinama godina bez nade i želje potrebe za princom kojeg ni tako ne bi zapazila ne bi povjerovala u njega možda ni do smrti i kao takva nerastopljena santa plovi po našim mišljenjima nepisanim propisima (nismo svjesni koliko je neizrečenih i nezapisanih propisa uglavljeno između nas i koliko je onda naše čuđenje i gnušanje prema onome koji nam ne ruši te konvencije već ih nadmoćno ne primjećujući ih zaobilazi) kako bogamu pljuvali su u dlanove suborci-udarnici ona mala razmažena prostakuša ne vidi napore cijele brigade prevedeno na dublji i stvarni uzrok nema barem atom elana energije njihovih mišica i htio sam im razjasniti neke svoje mutne pretpostavke koje su korijenje vukle nedvojbena iz školskih dana (opčinjen iskreno tih mjeseci popularno-znanstvenim predviđanjima uporno sam tvrdio u razredu i nastavnici-usidjelici da će uskoro specijalni strojevi praviti djecu u laboratorijima i da će čini se maternica izgubiti osnovnu materinsku funkciju i pozivao sam se na talijanske i japanske učenjake-čudake koji već sutra zapravo ne moraju biti čudaci) to jest kažem zamislimo ljudsko biće koje samo živi na otoku od zraka vode i snova koje je rijedak i slučajan prirodni izdanak kao ovca s kratkim nogama ubod buhe u lijevu plečku umjesto u desnu kako bi tako nekako rekao Marx što nije podložno općim zakonima što ne treba da nas uzbuđuje pogotovo ako je takav slučaj bezopasan i tako dalje ala i ti mlatiš pa ta vrši utjecaj na tebe stavi hladne obloge večeras i sutra nam ispavan i normalan reci štogod pametnije idealisto zar nisam prebacio normu kao i vi zar nisam pohvaljivan kao i vi zar nisam podmetao leđa svuda gdje ste ih podmetali i vi bukvalni materijalisti onda sam čuo šapat iza leđa koji je otkrivao dio mojih najskrivenijih misli mozak svijest mi se pobunila protiv te vanjske žice koja naslućuje pokopana nepriznavanja tajnu koju će uvijek moći pobijati i pred sobom u c a r a T r o - j a n a k o z j e u š i .

- Ne idem dalje. Sjednimo ovamo i počni ili ću se vratiti u naselje.

Nema strpljenja da razgovara sa mnom hoće što prije da

okončam razgovor očigledno joj se žuri kao da ne znam kamo joj se žuri koga grozničavo očekuje naivna u toj nadi jer nije nikada vjerojatno sumnjala u težinu pojedinih muških riječi povjerovala je od prve one drugarske večeri povjerovala šaljivoj atmosferi zezanju skrpljenog v r a p c a na brzinu kako se već radi u ovakvim prilikama jednoj komičnoj točki se čak smijala punim ustima ne primjećujući da se to odnosi direktno na nju njezine sandale prste pune flastera svilenu kožicu podavala se raštimanom orkestru godilo joj je udvaranje pjegavog nepoznatog studenta iz druge brigade smijala se okretala osjećala pod tabanima ispucali beton okretala se pipala tabanima spaljenu travu pila koktu neumorno tamna tekućina je gledanjem zamišljanjem opijala rosilo se čelo bluzica zemljičke naše tvorničke nadimale gutao sam sline iz kokta bočice pio prepečenicu iz obližnjeg sela kameni prah iz grla okretala se u prvi mah povjerovala da će se samo istinski opustiti prošetati proćaskati zapravo u tišini slušati glagoljivog mladića čiji su je snopovi mlazovi riječi obasipali godili njezinoj ženskoj samodopadnosti samopouzdanje dok nije uočila njegove užarene oči njegov dah drhtanje cijelog tijela:

seko sekice ne budi goropadnica ne izigravaj šizu oću al da se to odigra bez onog glavnog glumca onako u mašti miruj ne grebi se bestidnice sad ti ne vidim oči priznajem sad sam kuražniji ne zbog tvojih mačje zelenih očiju nema ništa u mašti da li vjerujem u iznenadnu ljubav kako da ne otimaj se toliko zamorit ćeš me iznad granice u redu ako baš nećeš ne inzistiram nisam ja manijak nisam seksualno zagorio jok samo po obostranom pristanku mogu izgubiti i samouvjerenost mušku misliš li da su moje pjege beznačajne u djetinjstvu sam ih više puta htio izgrepsti da da svatko ima pjege ovakve ili onakve izvana ili iznutra koje pokušava izgrepsti ili odstraniti i ti eto vidiš ti tvoje ne možeš definirati e to je onda neobičnije nego kod mene ne otimaj se nisi valjda nevina lice ti je čisto kao u blažene djevice ne otimaj se grebeš se orlovski...

za sve taj mangup bira velike riječi za svaku priliku ima spremljene definicije matira je na svim poljima hvata je na svim valnim dužinama zar nisam čuo da neće da će vikati da ga mrzi da ga raspalim ovom granom po trtici ženska ima pravo da neće kad neće nismo bogamu nerasti je li ta obrana u glasu istinska

muškom je istina red da napada ženskoj da se brani u određenim granicama za oboje da 1 da ga opalim po tintari a opet što da se miješam držim svijeću reći će kasnije je li se opiranje umanjilo posustala dripac je nemilosrdan da mu zadjenem suhu grančicu ništa ne čujem odlazim nisam sudionik ima ona svoju pamet svoje hoću svoje neću odlazim...

ne ne bojim se grub si netko eto nailazi tražit će me nisam računala sada ovako lomiš me mala sam za tebe poštuj me odložimo sve nisu to moja izmotavanja sutra ćeš me prezirati ne osjećam potrebu nisi rekao ni da me voliš meni je potrebno da to kažeš ali uzaludno zašto tako drhtiš pluća ti sviraju bolesnički ne ne mala sam za tebe ne ponižavaj me prsti su ti previše hitri ti si možda obični pjegavi ženskar cijelo tijelo me boli mrzim te premda bih željela da se ne otimam jednom drugom prilikom na drugom mjestu vrug si ti uzbuđuješ me prezirem te ne izigravam uvjerit ćeš se čuješ li valcer voliš li me voli me voli me...

ne opire se ne zna što čini bezumnica nikada neću razumjeti njezine odluke nije svjesna ona je u oblacima zamišljeno iznenađena hej lutkice probudi se pokupi svoje igračke nastavi vući svoje sandale po kamenjaru pazi svijet ti se opet razdvaja razrezan golemim nožem kao kad si prvi put usrkнула uzduh i zaplakala od bolova uzdahnula prvi napor i bol života tako ti je i sada ali toga nisi svjesna zato ja mislim za tebe no ti si uspaljena zanesena puž se balavo penje uz djedovu grobnicu a mi djeca da li si i ti slično doživljavala trčimo oko grobnice i skupljamo kocke šećera vjerujući da je to doista pokojnikov dar ne plačeš vjeruješ jednako riječima koje se govore svim djevojkama u ovakvim prilikama puž se popeo do ruba kamene grobnice hvatamo ga miješa se šećer s dlanova s njegovim hladetinastim tijelom koje bježi između prstiju ti si posve zanesena izgubljena nisam sudionik imaš svoje ja bogatija si za iskustvo odlazim upravo odlazim...

nisam imao pojma nisam pretpostavljao ti si takva jedna jedina mislio sam da si govorila jer prije toga se uvijek govori valjda se tada mora uvijek govoriti iznenađen sam do impotentnosti održala si riječ već sutra bih te oženio majke mi da nemam još toliko ispita na vratu ti nisi kao ostale ja se sada pomalo i kajem oprosti mi.

– *Htio sam te pitati da li priželjkuješ skori povratak? Ja već tri noći uzastopce sanjam da putujemo kući.*

Šuti prebire misli neodlučna je premda znam da je to u njezinoj moći rastegla bi dane na tjedne na mjesece iako ne sanjam povratak isto je kao da sanjam jer mi odlazimo truckaju se pretrpani vagoni dim ljuljaju se zaspala tjelesa plove glave jedino ja bdijem slijepljenih kapaka imam neodoljivu želju da je poljubim ona nije tu premda je njezina glava na mom ramenu vrijeme je stalo noć je polarna konačno sam zadovoljan. Drukčije i ne može biti.

Noć između 23. i 24. rujna

Moja sudbina se preplela s Njegovom. Pisanje je negiranje i udvajanje vlastite osobnosti? U Djevojci zar nije naslućena Paulina? Iako nema zelene oči. Poniranje u svoje djetinjstvo i poistovjećivanje s Njim je pristajanje na stalnu tegobu, pritajenu bolest, Njegov svijet i svoje obezličjenje. Istrošila se značenja velikih riječi. Zar nisu praznozvučne Ponor, Pakao, Zlo? Mrvice riječi preziremo. Prokletstvo smo potisnuli dublje u sebe. Preostaje mi muk i samoća kao olakšanje i svakidašnja utjeha.

Noć

Paulina zadnjih dana održi svoje satove, sjeda na motocikl i odlazi neznano kamo. Noćima ne spava u svojoj sobi. Snaš-

– Koca pretpostavlja (a vjerojatno i zna) kamo odlazi, ali ja je ne ispitujem jer me to ne zanima.

Srijeda, večer

Čini mi se da imam vremena na pretek, da mnogošta uradim preko dana, i kad uvečer promislim, vidim da je sve to malo, ništa. N i h i l .

Ponedjeljak, podne

Buljim u krajolik i prazninu oko zgrade po cijeli bogovetni dan. Kao budistički svećenik. Put do Nirvane?

Snaš-Koca je donijela bokal vina i uz razgovor smo ga popili. Neugodno mi je da stalno odbijam staru ženu. Ispada da zbog sitnica čovjek odbija prijateljstvo s nekim tko mu nije nesimpatičan.

DVORCI

----- Rastresita šuma, srebro kao na ličilački obojenim slikama, krik ptice iza srcolika lišća. Zadrugari vode oplodene krave, veterinar se skida, gumeno pucketanje rukavica, zaštitne pregače, veterinar pere ruke, pjena maslačka u laboru. Lovački pas se magareći valja po travi velikog perivoja. Uređenog kao usred grada. *Djetinjstvo grofovskog djeteta*, zamisli Paulina.

Slabokrvna djevojčica s velikim očima, dugim pletenicama, trči okružena zimzelenom ogradom, rikom iz staje, usplahirenom guvernantom. Djevojčica polegne tvrdoglavo na vlažnomeku travu, razbaci bijele nožice, neodlučna premisslja hoće li hihotati ili zaplakati. Sat sviranja joj se udaljuje s oblacima. Oni se pletu po vrhovima grana, ne zaustavljaju se. Tamnilo mora koje preplavljuje. Djevojčica misli o smrti, opuštена, obamrla.

Zadrugari pozdravljaju Paulinu servilno, smiješak im otkriva žučkaste zube. Neki od njih imaju djecu u njezinu razredu. Veterinarski pomoćnik kaže tiho, ali ga Paulina čuje, *Dolazi paunica. Pijetao će zalepetati krilima od sreće.*

Više bi je osramotilo da ljudi misle o njoj i Tuni drukčije nego što misle. Veterinar preču primjedbu i otpi rakiju iz polića. Za njega Agronom-mjesečar blijedo postoji ne zato što su se sporječkali, zamrzili, što nemaju zajedničkih tema, interesa, već zato što Tuna i on na dugim sjedeljicama, u seoskoj prčvarnici, nisu bili ravnopravni partneri u piću. Veterinar je pio mnogo, ushićeno kao ožednjeli Bakho, a Tuna je balavio čašu, vrtio je u prstima i dugo odlagao trenutak da sruči tekućinu u sebe. Tuni je neugodno da ne pije, a veterinaru se čini da mu subesjednik izvodi samoubilački rez nožem dok pije. U početku je

djelovalo nategnuto, licemjerno što izbjegavaju jedan drugoga. Veterinar se prvi vrati svom starom društvu. Veterinarskom pomoćniku, sušičavom traktoristu i magazineru. Tuna se osamljivao, redovnički zatvarao u svoju sobu.

Nekoliko zadržara sjedi u kupolastoj zgradi ispred dvorca, razmotavaju novinske papire, režu kruh i slaninu debelu kao grumen neotopljena snijega. Proviruju im glave i ruke iza porazbijanih vitraža, lome se pokreti i miješaju s ostacima slika na raznobojnom staklu. Paulina se sjeti dvorca iz djetinjstva i jednog kojega je vidjela nedavno na ljetovanju. Na dvorcima i okolnim zgradama vitraži su polupani, vrijeme i ljudi se trude da što brže zatru ta zdanja, premda ona zapanjujuće dobro odolijevaju. Po odajama se osjeća vlaga i vonj na pišanjak. Tuna joj reče da su mirisi nestali u ovom tvorcu tek njegovim dolaskom, intervencijom.

Zatekne Tunu u stolici za ljuljanje kako provlači prste kroz kosu, a na dlanu mu ostaju duge vlasi, znaci buduće ćelavosti koja ga više rastužuje nego spoznaja o nenapredovanju u profesiji. Jednom joj je to kazao. *Na prvo ne mogu utjecati i bespomoćnost me poražava, a na drugo bih mogao, ali to neću, i zato ne očajavam ja, već moj otac i prijatelji.*

Pitala se odakle taj stid za nešto što će biti, kao po starogrčkom usudu, a čega možda neće biti, i teško je pretpostaviti ćelavost na glavi sa žbunom kose kao što je Tunina. To je kao kad se zdrav momak, sportaš, razmeće bolešću, a u trenucima netaktičnosti, neukusa, i smrću.

Njezine riječi ga ne umire, oštrina poredbe ga pogodi do ljutnje, uvrijeđenosti, i više nikada nije govorila o tome i šutke je promatrala kako pospano otpuhuje vlasi posute sitnim prhutom koje se lelujuju i udaljuju kao nepovratna prašina.

Stavi kacigu na stol, raskopča kožnati kaput izgraviran blatom, kišom, zaustavljanim vjetrom, usjekotinama od padova, oslobođena majica joj se zategne, kao s malim skrivenim šakama naprijed, potrese glavom i raspuštena kosa oblikuje žensko lice, *Venerijanka koja postaje Žena Zemlje. Kad te gledam kako svlačiš svoje vozačko odijelo, pomislim, stižu Naši ljudi. Marsijanci, Venerijanci i ostali Galaksijci koji se ustručavaju da nam dođu, valjda iz pristojnosti, da ne povrijede našu još uvijek biološku intelektualnost, i otpočnu s nama Posljednji Dijalog.*

Osjeti uzbuđenost, prst koji joj bubnja u grlu, ne zbog onog što joj govori, nego što gleda u nju, zbog njegove blizine. *Pričaš kao da su Galaksijci Venecijanci, Marseljci, tvoji zemljaci, tvoj tajni klan. Kao da ih očekuješ. Kao da si im ti prethodnica.*

Zagrli je, nasmije se, povede je prema velikom prozoru. *Kako je onaj Shakespeareov junak kazao? Kad se pokrene šuma, ovaj grad će pasti? Ja velim, kad se izmijeni šuma, Naši ljudi će doći.*

Promatra šumu rasutu po sjevernom horizontu, prema Panogradu, kameno zaustavljenu na rubu ravnice. *Šuma se izmijeni četiri puta godišnje, zadnji Adame.*

Grli je čvrsto kao da je nosi, rijetko je grli, to prepušta njoj, stidi se ona svoje inicijative, žene su ravnopravne na papiru. *Ali kad se šuma izmijeni peti put iste godine, mala Pau.*

Prođe mu prstima kroz kosu, vlasi joj se zadrže među prstima, zagledaju se oboje u njih. Tuna je omlitavjelo pusti. *Uvijek zabrljam, pomisli Paulina. Nikad neće biti moj...*

Tuna odlazi k praznom zidu. Zaklanja tijelom ritual pripravljanja kave, ali mu na zidu ruke plešu kao odbjegle sjenke, životinjice iz bajke. Skutren uza zid podsjeća na povlaštenog zatvorenika kojem nije lakše od drugih jer je sam, na sredini svoje doživotne robije, među vlažnim zidovima uz koje su se skvrčili, izgubili komadi pokućstva bez smisla, zaostali od bogzna kad, raspukli ormari s pljesnivim knjigama, strop bez freske, izjeden vlagom koja stvara *enformel fresku*, kako joj Tuna objasni, ali prostorno to je ćelija za Dvadesetoricu, *Oni će doći*, reče Tuna, Paulinu zbuni njegova ozbiljnost. *Da li on ludi?* pomisli, pa do da šaleći se, *Kuzman nas najavljuje za iduću nedjelju sa cijelom školskom ergelom.*

Tuna toči crnu tekućinu pažljivo kao kemičar, ona pomisli da je nije čuo, *Koliko dečko ima vanjske energije! On će propatiti na tvom salašu, Pau, ako se ne zbliži sa snaš-Kocom ili... s tobom.*

Napravi se da ga nije čula, počne se svlačiti, koža vozačkog odijela zašušta kao pokrenuti hrast. *Smijem li se okupati u tvojoj grofovskoj kupaonici s fajansnim pločicama?*

VODNATICA -----

----- Djeca zavolješe Kuzmana. Za nepunih mjesec dana vodi ih na treći *znanstveni* izlet. Osjećaju da ta inicijativa ne potječe od *drugarice*, već od novog učitelja kojega ih strastvenost i strogost udalji od nje. Promatra ih kako patkasto jure po ledini Vodnatice, kroz šumarke, po obroncima i čistim zaravancima, načičkanima željeznim i kamenim kipovima. Učitelje su djeca zamijenila kao kućne igračke. Kao da ih je Paulina napustila. I da stvarno ode, plakali bi dan-dva i zaboravili bi je mnogo prije no što to odrasli sentimentalno zamišljaju. Djeca kratko pamte, jer burno dožive, starci pamte dugo, ali ubrzo umru. Valja li ovu tezu razviti u jednoj psihofilozofskoj raspravi?

Trče djeca između kipova, razuzdano se igraju, ne shvaćajući misterij umjetničkih predmeta, a objesniji dječaci posjedali ispod željeznih skulptura kao da su topovi. Domaćica i kuharica *Vodnatice* zaprepašteno ih grdi, tjera, sočno mađarski psuje, a Kuzman se postidjen ispričava Vinku Jamaru, panogradskom slikaru, koji je ostao kao pustinjač u praznoj slikarskoj koloniji na izmaku sezone.

Jamar tucka lulom o koljeno, drma runjavom glavom. *Ne mogu shvatiti taj vaš očaj. Djeca se ponašaju kao djeca, neposredno, a te skulpture doista nalikuju na topove. Moj kolega ne bi bio nesretan zbog pogrešne asocijacije na topove sa Gibraltara, Navarone, Brača, i gdje se sve ono već zgodno ne stavljaju topovi da pucaju, premda je okorjeli pacifist.*

Jamar hukće dim kao manevarka, obavijaju Paulinu krugovi smrdljivog duhana, zakašljala se, *Kriva je to moja kromanjonska navika, da sam dlakaviji bio bih pravi egzemplar majmuna,*

molim, ostavite se eufeminizama, ja sam u Vodnatici gotovo dva mjeseca i čudim se kako još nisam počeo hodati četvoronoške.

Uvede je u atelje. Uljene boje se izmiješale s pijeskom, gotove slike sa skicama. Jamar hoda po tom prividnom neredu kao iskusan minolovac, prevrće slike, najmešta ih da zahvate pogodno svjetlo, stavlja ih *s glave na noge*, a skice i nedovršene radove baca na gomilu u uglu kao na gnojište.

Smota slikarski pribor, odloži ga pozorno u stranu, posjedne je na drveno-platnenu stolicu. *Između dvomjesečnih mazarija i kombinacija bit će da samo neke izražavaju ono što sam htio, što je, možda, nadišlo zamisao tematske serije Čovjek nekadašnjice, sadašnjice, sutrašnjice, zar nije komično, gospođice Plavšić, kritika će se zabavljati, kakve su to likovno-etimološke odrednice Čovjeka, kazat će, ali me je prošla prva mladost da bih se vrijeđao i ljutio, premda su moju prošlu fazu hvalili iako ih je dovodila do hysterije, uvjeren sam, njih treba ignorirati i uništavati im jetra kao što uništavamo vlastita, molim, i vi morate jednu čašu.*

Paulina osjeti alkohol u Jamarovom dahu, pijanstvo se je dva naziralo u zamućenim očima čije zjenice čvrsto igličasto ponirahu u nju, vidje Kuzmana koji posjedne djecu na travnatu obalu Taraša, rječice koja protječe kroz nepreglednu i suhu ravnicu, ukleto se skrivajući za rijetke brežuljke i gajeve, kao progonjena zmija.

Slike Jamara doživljava kao ritam boja i pijeska, koji je onespokojava, uznemirava, odbija. Poslije kratkih komentara, *To je Kosac, To je Konjanik*, njoj nije jasnije, ali joj se dopadne na *Koscu* jarkožuti mlaz koji prolazi kao žito kroz glavu čovjeka s kosom, nagorjela od zemljine jare, kod *Konjanika* istoritmički komponirani vratovi konja i konjanika, sve naslikano u nijansi, pješčanospečeno, kao izvađeno iz vatre stare peći. Paulina stekne dojam da Jamar u mislima najprije spali svoje figure, a onda ih ponovo oživljava podslikanom bojom, riječnim pijeskom, reljefom obrisa. *Potisnuta ludost*, zastidi se takve primisli.

Jamar naključka duhanom usta lule, zadrži palac na otvoru kao da zadržava zapretan glas, *Jalov, nepjeskovit Taraš, svake godine teglim vreću pijeska do Vodnatice.*

Djeca sjede na obali, jedu i pljuckaju po plitkoj vodi. Ku-

zman, odsutan, među njima. Pozvala bi ga kad bi znala da ga ne bi još više zbunila, osramotila. *Vi napadate Taraš koji zemljopisci s prijezirom spominju, a pučki pjevač ni u najbanalniji bećarac da ga stavi, reče, nije li to samo po sebi tuga koju ne treba uvećavati? Na velikoj rijeci naći ćete i pijeska i lađa i inspirativne pompoznosti.*

Kuzman joj se učini sasušeno, nevažno stablo pored Taraša koji mora braniti.

Jamar počeha glavu, *Lade i pompoznost ostavljam turistima, ja od rijeke uzimam samo malo pijeska, no povlačiti se s teškom vrećom po našim autobusima, dopustite, Paulina, to nije jednostavno, kasnije jedva uvjerim znatiželjnike da nisam lučki nosač, već slikar. To mi je irelevantno, ali na mene grakću kolege da im ljuljam i onako već poljuljani društveni status.*

Priča ironično-ozbiljno, povlači dimove kojima suzdržava unutarjni smijeh. Paulina ne izdrža, nasmija se glasno, do suza. Mogla bi zaplakati nad Tarašom, nad Kuzmanom koji ukopan sjedi na obali nevažne rječice kao tragikomična vrba.

Pokuša uvrijediti Jamara, *Koji su kod vas ljudi od jučer, a koji od danas i sutra? Slike su vam stilski ujednačene i ne mogu ih razabrati.*

Jamar podigne kraj obrve, nasmiješi se iskrenije nego što je očekivala. *To ne razabirem ni ja.*

U čemu je onda razlika među njima?

Zastane, ne zamisli se, već odmah, *Suštinski, u malo čemu. Kako bi inače izmirili doživljaj u samom sebi dok promatramo pećinski crtež iz Altamire i jednog Rembrandta ili napokon Picassoa. Mene teoretska strana ne zanima, ja samo skromno pokušavam da mi slika ne slični na čovjeka zalijepljenog kao freska na zidu u Hirošimi, mada se ta pojednostavljena ljudskolikovna senzacija ne smije zanemariti i zato joj pokušavam prići i dati je s one strane.*

S one strane Razuma? pomisli Paulina, ne usudivši se da ga upita za pojašnjenje.

U PANOGRADU VAŠAR

----- Radost se smjenjuje s melankolijom djetinjstva pred šatrom s alvom koja se reže malom satarom. Propeti drveni konji vrte se u krug, mame je, ali ne smije ih ponovno zajašiti. Čamci probijaju zrak kao vodu. Limeni zvuk napjeva koji naviru sa svih strana kao da se odsvud svira i viče. Pucaju pogođene mete, spale od grumena sumpora. Kao tični mirisi uvlače joj se u nosnice. Kuzman je odguruje i ona leti do čvrsto zategnutih lanaca vrtuljka, ciči glasovima žena s ostalih sjedala, Kuzmana odbacuje u vis, vješto i snažno kao muškarac, Reska koja je na sjedištu iza njega. Panorama Panograda zavatlana, sunovraćena kao unutarinja strana zida smrti. Na trenutak ugleda Šumarov šešir koji izviri ispod velikog suncobrana. Dok oni plove, zamišljajući da su piloti u letjelici, Šumar pije pivo i ljuti se što ga je dovela na vašar, što mu se u hladnjaku automobila voda zagrijava iznad normale, što mu se mladenačka Reskina i Kuzmanova razuzdanost čini kao namjerno zadirkivanje.

Vrlovažni Šumar odozgor se doima kao mrav, to će mu kazati kad siđe. Ona treba da je uvredeniija, jer zna prave razloge njegove ljutnje. Boji se da ga ne vidi netko iz tvornice, komiteta. Reska i Kuzman, podnapiti, produžiše da se vrte na vrtuljku, dovikujući im kao obijesna djeca. Izigravaju balavurdiju, reče trudeći se da sakrije pakost.

Ona umiri nervozne ruke, pomogne joj da zapali cigaretu, *Pristoji im, mladi su, reče Paulina, Šumar udahne duboko dim, skrivajući uzdah, Čemu to do blesavoće, nerazumno okretanje, Paulino?*

Ona zamuca, zatrepta, htjedne mu brzo odgovoriti, refre-

nom, *Pristoji im, mladi su, ali mu kaza, Zašto onaj stari Grk uvijek iznova gura kamen, premda mu to ne godi kao vožnja Reski i Kuzmanu?*

Šumar poskoči, obiđe stol kao da će otići, ali se vrati, sjedne, *Slična je logika revizionista koji je napustio revoluciju kad joj je bio potreban.*

Paulina osjeti da mu mora protusloviti, da ga mora izvrijeđati, *Druže Šumar, vi nikada ne postavljate stvari tako da budu diskutabilne, pa da vaše uvjerenje možda dođe u podređen položaj. Zar to nije Logika Boga Oca, Sina i Duha Svetoga, onih koji su revoluciju pripremili, izveli, koji je vode uvjereni da sve to tako, i samo tako, mora da bude?*

Šumar se zbuni, zaprepasti, nije takvu Paulinu poznao, bi mu drago, nasmija se, stisne joj muški šaku, *Ostavi se ti prosvjete i psihologije, takve žene potrebne su nam u politici, premda ih se, priznajem, u krevetu pribojavam.*

Poljubi je nespretno u kosu, *Nije zgodno da se cmačete pred tolikim svijetom, reče Reska vodeći Kuzmana za ruku. Panograd nije Pariz. Ako vam je prigustilo, dat ću vam ključeve svog stana da spasimo obraz Javnom Moral.*

Nepopravljiva, reska Reska, kaza Šumar blagonaklono i povede ih do obližnjeg strelišta pod šatrom. Zналаčki izabere najbolju zračnicu i pogodi nekoliko limenih meta koje popadaše uz prasak. Ciljeve mu zatim izabirahu Paulina, Kuzman, Reska, i on ih obaraše precizno, bez promašaja, U ratu mi je ovaj nauk pomogao da spasim glavu.

Reska se nagne Kuzmanu na uho kao da će zašaputati, pa kaza glasno, *A sad od tog nauka, na sreću, ginu samo nejakim zečevi, fazani i veprovi. Pucanje u lovu je očigledno nostalgija za revolucijom.*

Šumar odmahne rukom, *Danas ste u formi, mada krivo nasadene, pomogne Paulini i Reski da namjeste kundake u pregibu ramena, otkloni im nedostatke u držanju pušaka i one zapucaše. Dugo su promašivale, Šumar se jedio, uzimao sâm pušku i pucao, pokazivao, molio Kuzmana da ih upućuje, dok nisu počele i one obarati mete više s njegovom pomoći, jer ih je držao za ruke i nišanio zajedno s njima. Kuzmanu se zbog alkohola mete magličasto udvoje, ali pogodi sve koje nanišani i oduševi djevojke i Šumara koji ga u oduševljenju snažno prodrmusa.*

Nisi mi rekla, Pau, da ti je kolega vrstan strijelac, reče Reska uzimajući Kuzmana pod ruku. A vi, Šumar, mogli biste dečka koji put povesti sa sobom u lov. Pogotovo što je nekada bio aktivist kao vi.

Šumar ga prepusti Reski, obgrlivši Paulinu, Naravno, samo što ne idem u lov godinama. Lovim bolje ekonomske uvjete za svoje radnike.

Kuzman se pokušava obraniti Reskina skrbništva, izvuče ruku iz njezine, napregne se da smisli kako će im odgovoriti, izvući se iz žrvnja dvosmislenih aluzija koje idu preko njegovih leđa, *Me ne to ne zanima. Kad htjede kazati, Ja sam bio samo dobar magarac, ugleda Pavu Bačića sa ženom, oboje u crnom, s uškrobljenim rubljem od kojeg teško pomiču vratove, a iza njih, u pačjem redu, Lajčo vuče Noju za ruku, Bačićevi došli na vašar, reče Kuzman. Svijetla točka obitelji im ostala kod kuće.*

Paulina se naljuti, *Tuna nije točka, on je Piramida, Faraon, pribere se, ljubezno otpozdravi Pavi Bačiću koji visoko podigne šešir, slično učini Lajčo, oponašajući oca, a Nojo radostan zamumlja. Bačićeva žena gleda na suprotnu stranu, u drugi red šatora, te ih ne primijeti. Kad joj je muž rekao koga je pozdravio, ona se dugo okretala i uspinjala na prste, ali zastor mnoštva joj onemogućuje da ih vidi.*

Slušam o Tunu stalne hvale, ali ne znam čime ih zaslužuje, reče Šumar. Nisam pročitao u novinama da je njegova zadruga postigla bogzna kakve rezultate. Stručnjaci mi tvrde da je Tuna prosječan agronom, a njegov upravitelj, koga osobno poznajem, da nije bogzna kakav maher, osim što se zatvara u svoju sobu i misli da je princ u dvorcu, ili kako Paulina kaže, Faraon.

Reska razlabavi napetu situaciju, zagrlila Paulinu i Šumara, povuče ih prema šatri, Kuzmana pozove glavom, *Hoću alve. Ostavimo na miru sirotog Tunu koji se ne može vidjeti kao ni gospod bog. Navalimo na alvu dok se ne zamackamo ko prasci. Ljepotane, daj četiri komada za četiri ugursuza.*

Prodavač načini grimasu kao da se snebiva, Reska ga uštipne za debeli eunuški obraz, *Ne pretjerujmo, Reska reče Šumar.*

Debeljko se uzvrti žmirkavo namigujući Šumaru, *Nista, nista, dama se samo salila.*

Kuzmanu se alva zalijepi za prste kao ljepilo, s gađenjem ju je odljepljivao sa zubí, zastao mu komadić alve u grlu, zakašlja

se. Reska i Paulina svõju brzo smazaše. Šumar svoj komad utrpa Cigančetu u šaku. Kuzman se sakrije iza šatora sa slikama sveta-
ca, talijanskih pejzaža i političkih rukovodilaca, ispljune alvu iz
usta, a ostatak baci. Napravi se da petlja oko hlača kao da je
mokrio.

Dočeka ga samo Reska, u daljini ugleda Šumara i Paulinu
kako nestaju u otvorima gomile koja se popunjava i zaklapa za
njima kao vrata, *Gdje si se izgubio, mali moj? Oni odoše da po-
prave hladnjak. Nas dvoje smo slobodni do večeri.*

Uhvati ga prisno za lakat, skine mu žutu mrvicu s brade, *Ja
sam Panogradanka, tu u blizini mogu ti pokazati kalvariju i kato-
ličko groblje.*

BAČIĆEVI DOLAZE

----- Upreza konje bačo ide u varoš Nojo ide u varoš Lajčo ide nana ide bačo u varoš deran dobije šećera deran ne plakaj Ru ostane kod kuće deran je dobar Nojo dobio novo odilo Ru plaka Ru ostane kod kuće Lajčo se brije Lajčo brije derana Lajčo baći vika,

Raduje se ko ker što će ići, vrtijo bi repom da ga ima.

Čistu košulju dobio deran operu Noju kaza nana deranu operu obraz deranu operu ruke operu kosu operu noge guzu operu Lajčo kaza,

Izledat će Nojo ko mlada.

Ru zatvore u košaru Ru idu suze s očivi deran narani kokoši bačo kaza derane ne boj se kokoši idu kuruze Nojo ide slanine ide kruva nana kaza,

Ne mož da guta tolko se raduje, magarac jedan.

Nana poljubi derana Nojo ide papriku deran ugrize jezik ne plakaj derane plakaj ne ideš u varoš jezik boli Lajčo kaza,

Tuna neće s nama, jel misli da su vašari samo za paore, bo ga u tu gospocku finoću.

Nana priti prstom pere ruke veže maramu nana kaza,

Ne pcuj, magarac nijedan, Tuna cigurno ima poslova i nije njegovo da se miša sa svakim svitom.

Noju svrbi deran češa guzu nana udari po ruki nana kaza,
Nemoj za astalom po gujci, to nije lipo.

Deran plaka Nojo ne plakaj deran ne ide u varoš deran nema suza Nojo bide dobar Lajčo kaza,

Nemojte nane da se rasplače, ondak možemo u majčinu dok ne stane.

Bačo oblači pošu uzme šešir bačo se češlja bačo namigiva
bačo se smije bačo kaza,

Vidit ćeš lipi sisati ženski, Nojo.

Nana udari baču bačo se smije deran se smije nana kaza,
Vraže matori, navodiš derana na grij.

Bačo se smije bačo lupi Noju bačo dirne tu Noju bačo kaza,
Ima veći od mene, i šta bi radijo sa njim kad mu se nadigne.
Nana lupi baču Lajčo se smije bačo se smije nana vika,
Grom te spalijo, tako divaniš prid dicom.

Bačo biži bačo se smije bačo se popne na kola zove derana
Nojo se popne deran sidne na sino Lajčo sidne na sino nana sid-
ne na sic bačo kaza,

*Nisam ja religiozan, a ni ko odbornik to ne smim, hajd, sad
krenmo s božjom pomoći.*

Bačo ošine konje kola krenu Ru muka Nojo plaka deran ne
plaka Nojo bidne dobar Lajčo zagrlji Noju deran drkti nana kaza,
Jel i od nedilje imaš sednicu.

Bačo ošine konja bačo pljune bačo češe glavu bačo kaza,
Javit će mi ako bude, a što se ti uvijek živciraš zbog mene?
*Kad su me izabrali za odbornika radovala si se ko da si uvalila
Boga...*

Nana bisni nana namišta maramu nana vika,

*Jebalo te tvoje odborništvo, dok se ti trčiš po sednicama, ja
ne znam di bi prije, jel kod svinja koje se deređu, jel kod kokoši-
vi, jel kod krava kojima su vimena natekla.*

Nana trlja nos nana bisno gleda deran se boji bačo se smije
bačo kaza,

*Nisam kriv što znam divaniti i hrvacki, i srbski, i madžarski,
pa me ljudi biradu, a bio ja kraći tu ako lažem da si se radovala kad
sam posto vlast.*

Nana se smije nana pljune na zemlju Lajčo pokrije Noju Laj-
čo mane rukom kola drmaju bačo ošine konja nana kaže,

Mamina fanfulja si ti, a ne vlast. Di je vlast brez novaca.

Bačo puši bačo duva dim Lajčo se smije bačo bisno gleda na
Lajču Lajčo se ne smije bačo vikne,

*Vi se razumite u vlast ko Frajto u šljive, kod nas vlast bresplat-
no radi, samo visoka vlast dobija novaca, al ja sam za vas visoka
vlast i brez novaca.*

Bačo ošine konja nana se ne smije Lajčo se ne smije deran se smije bačo bisno gleda derana bačo vikne,

Sad još i ovaj da me zajebava.

Bačo udari Noju deran plače Lajčo miluje derana nana miluje derana Lajčo kaže,

Sad triba samo da nam cio dan plače, dobro ćemo se provesti u varoši.

Bačo miluje Noju deran plače Lajčo grli derana bačo kaže,
Ako bude cmizdrijo, neće u varoš.

Nojo plače bačo gleda derana Nojo ne plače deran legne na sino Lajčo pokrije derana Lajčo kaže,

Nojo je pametniji izgleda od vas.

Bačo mane rukom kola drmaju trbuv žulje jaja drmaju derana Nojo grize sino čuje ticu deran njuši ajer konj stane konj piša bačo zviždi konj drkti bačo kaže,

Nek se ljucki ispumpa, piša ko da tri miseca nije pišo.

Deran čuje ticu kola drmaju jaja konj rže Nojo je dobar deran ide u varoš Nojo spavaj deran spava u mraku bubuša vidi deran se boji bubuš će pojisti derana Nojo plače Lajčo drma derana Lajčo kaza,

Izgleda da je klapio štogod strašno, pa plače.

Bačo pcuje nana miluje derana Nojo ne plakaj konj trči bačo ošine konja kola tresu Lajčo kaza,

Ja ću voditi Noju po vašaru, kad vi i nana povašarite što triba, nać ćemo se kod kola.

Ljudi trče ljudi vikaju dica gledaju Noju tamo sviraju Lajčo vodi derana bačo ide s nanom Nojo ide šećera ljudi pucaju ljudi pivaju deran je dobar dica idu šećera Lajčo pije pivo bačo kaza,

Eno naše gospojice Pauline i novog učitelja.

Bačo skida šešir Lajčo skida šešir deranu skidaju šešir Pua maše rukom čovik buba se smije šatra se okreće oni pucaju oni vikaju ljudi letidu ljudi skičidu Lajčo kaza,

Nać ćemo se posli kod kola.

Bačo ide s nanom bačo rukom mane bačo se smije bačo prst digne bačo kaže,

Odma međ künde trčite, pazte da se ne zarazite od kake.

Lajčo se smije deran ide s Lajčom nana udari baču bačo namigne Lajči Lajčo trči Nojo trči deran ide šećer lipe se prsti de-

ranu čeka deran Lajču on leti Lajčo se okreće Nojo čeka deran
plače Nojo se boji deran ide šećer Lajčo leti u nebo deran ne
plakaj dica diraju Noju dica se smiju dica vuku Noju deran plače
Lajčo dođe dica biže Lajčo vika,

O, ljudi moji, jopet ga vuku, sanko vam Nojo nane...

Lajčo vodi derana ne plakaj Nojo deran je dobar Lajčo
miluje derana Lajčo kaza,

Idemo na groblje, vidit ćemo fajinske ženske.

Lajčo trči Nojo trči deran sustane ljudi idu oni plakaju de-
ran ne plakaj Lajčo vuče derana Lajčo legne u travu Nojo legne
u travu Lajčo kaza,

Tijo, naš učo će jednu.

Nojo ćuti učo se šeta cura sidi cura diže aljinu cura mica ko-
linima deranu ide pljuvačka cura divani Lajčo ne čuje Nojo ne
čuje.

Učo ljubi curu diza joj aljinu cura diza noge žila ide u curu
učo drkti Lajčo drkti Lajčo pljune Nojo drkti Lajčo kaza,

Kenjeći se ženska ko štuka.

PODRIJETLO ŠLJAKE

Zadivljena je kupaonicom s fajansnim pločicama, bolje nije vidjela, zgradile joj se motelskohotelske kupaonice uprljane od svakovrskih prolaznika, a da je u mogućnosti da bira, da naređuje da se gradi, kako bi po njezinom izgledalo? Sigurno ne ovako luksuzno-jeftinog ukusa s amorčićima kojima su obrazi tusti kao guzovi, purgerskog podrijetla, *Dama se samo šalila*, sjeti se prodavača i suprotstavi Tuninoj kupaonici staru orijentalnu koju je vidjela u turističkom priručniku i modernu američku koju je zapazila u holivudskim filmovima.

Zašto me uvjeravaš u ono što i sam znam i prihvaćam? Trlja joj lopatice, sapuna je, dodiruje je njegovo koljeno, svaki njegov dio struji i razlijeva se u njoj, suzdržava se da ne vrisne, da ga ne raskida, suspreže dah, dokle žena neće moći učiniti ono što čini muškarac kad mu se žena dopadne, da ga prva zagrlji, muškarcu ne pristoji da se skanjuje ako mu se ženska dopada, dokle će se žena trošiti taktizirajući kao ratnik koji zbog toga gubi bitke? *Čemu diskrecija i nametnuto licemjerje samo za jednu stranu?* To je rekla Šumaru, ali ne bi smjela Tuni, njega bi odmah zagrlila, premda zna da to ne bi nazvao *povampirenim matrijarhatom* kao Šumar.

Čujem od Lajče da je bilo veselo na vašaru, reče Tuna melankolično podrugljivim tonom. *Koliko sam vašare kao dječak strastveno posjećivao, toliko sam sada lijen i misliti na njih. Ne vjerujem da je to hod starosti. Čini se da sam zasićen onim što je bilo, čega može biti svakoga časa, i ovdje, u sobi, a da oči ne zatvorim.*

Paulina se zabrinu, rastuži, *Nije li to želja za uvijek novim*

doživljajem koji izbacuje šljaku svakidašnjice? Šljaku – vašara. Šljaku – mene.

Tunine oči se zaustave, smanje, bljesnu Nojinim zjenicama. Paulina se uplaši, odjednom se nađe pred Nojom koji izgubi mucavost, jednostavnost djeteta, on hoće suditi, proricati o svima njima, o Černeju, vašaru, o njoj, obnaženoj, koju prska topla voda, umotava para kao ogrtač, nagriza stid, *Nije to šljaka Pauline niti šljaka vašara. To je poniranje do iznalaženja pravog sebe. Pronalaženja svojih znakova, simbola, konkretnih kao što je drvo jabuke, vidokrug zemlje, smrad konjske balege, no nije li to i stvaranje nove religije predmeta, tako nečega, Paulino? Kad vidimo na pločniku čovjeka kako se klanja bijelom stroju kao pred oltarom, onda to vidimo zato što je to već sveopća halucinacija. To je kao pristajanje, neopiranje, naprosto odnjegovana dosada. To bi u religiji bilo preuzimanje krivice na sebe i molitva do ozdravljenja, a ovdje, preuzimanje krivice bez fanatičnih posljedica.*

Paulina se osjeti komično u velikoj kadi, sjedne na rub, ovi-je se ručnikom, pokrije lice krajem, zagriže mekano frotir da se ne nasmije njegovim rutavim nogama, goloj stražnjici, prstima koji su plovili kroz paru s pečatnjakom. Tuna primjećuje vjerojatno njezinu grimasu, jer oštro reagira, *Kad smo goli, mora li uvijek falus stajati kao vojnik na straži? Zar ženske uvijek misle na koitiranje? Oprosti, omaklo mi se, ovo je zaista glupa situacija, ali i stari Rimljani su, ako se ne varam, vodili u kupkama svoje razgovore ugodne i ozbiljne, i kao što vidiš to je samo pitanje mode, no ja te gnjavim svojim prodikama, ti nisi ni slušala, s pravom.*

Mogla je ustati uvrijeđena, otići, ali to bi potvrdilo da je mala uvrijeđena prostakuša koju bi još manje cijenio kao sugovornika. Bi li on u meni primjećivao ženu da mu ne proturječim, da ne potvrđujem ono u čemu mislim da je u pravu? Moram se smiriti, odgovoriti nešto da ne povjeruje kako sam ga samo gledala i željela, reći ću nešto pametno i oduševit će se kao derle. *Ako sam te shvatila, Bačiću, sistem šljake je preispitivanje odno-sa, neprestana sumnja i otimanje svakidašnjem, ili slikovito, to je Hamlet prije sudbonosnog mačevanja s Laertom. Ja bih dodala da čista spekulacija rješava nešto u formi, ali ne u biti. To je za mene kao nerazumljivi razlog Hamletova nespavanja s Ofelijom koju je radije natjerao da bude nevjerna.*

Tuna je zagrla, nasmija se, *Nemojmo toliko pojednostavljivati, Pau, ti si originalna premda se ne slažem s tobom*, pomiluje joj vlažnu kosu, skine joj ručnik i odloži ga na stolac, djetinjiski uroni lice u njezine mokre grudi, učini joj se da ga mora podojiti, maziti, kako bi drukčije urastao u nju, pomilova ga po rutavim prsima, dlan osjeti čvrstinu trbuha, ukrućenost bagrema, *pravi muškarac*, pomisli, *kako će biti moj, nikad neće biti moj*, zadržta od te pomisli, kako je oskudna žica znanja koju vuče za sobom iz srednjoškolskih dana kad je bila platonski oduševljena profesorom filozofije, Augustinom Braćevcem, bivšim svećenikom koji je napustio teologiju, ali je ostao idealist.

Njegovu fotografiju sa zajedničke slike dali smo posebno uvećati i umnožiti, iako su ukusi našeg posve ženskog razreda bili vrlo različiti, i što se tiče mladića, i što se tiče filmskih glumaca, kojih mi slike mama nije dopuštala lijepiti po zidovima sobe, govoreći da sve djevojke to rade i zašto da se uniformiram. Poticala me je da nalazim nešto originalnije, svoje, da ne pristajem na hitrolaka rješenja, da otac, Filip, kad se vrati, zatekne pametnu i ludu kćerku po svojoj slici i prilici, pa da pokušamo nas dvije ukrotiti njegov skitalački nagon kad to ona nije mogla sama. Činilo joj se da je filozofija dovoljno teška i za pametnog muškarca i da zato moram posvetiti više vremena tome nego drugim predmetima. Posjećivala je češće profesora Braćevca nego razrednika, donosila mi iz knjižnice literaturu, kao crkvene knjige koje se uzimaju i čitaju bez premišljanja, zapitkivala me povremeno, *Jesi li dobro proučila Immanuela, tata ga je vrlo volio, iznenadit će se kad dođe*.

Mama je bila uporna kao što to može biti samoljubiva žena, biće mramorne volje, desetak godina je držala naprosto zubima život kao jabuku nagriženu bolešću, izvan svih pravila medicinskog ponašanja i predviđanja. Bila je u malo čemu lakovjerna, ali nije mogla zamisliti da neću nikada biti mudra kao Augustin Braćevac. Da me sve to kasnije neće zanimati. Da se otac nikada neće vratiti. Da ću se zabit u salašarsku školu kao sablast. Da ću sličiti na svaku djevojku koja voli brzine. Da je to pretpostavljala, mama ne bi tako spokojno umrla, i ne bi smogla snage da strahovite bolove skriva dobroćudnim smiješkom.

Tuna pode rukom i zaustavi se na svakom njenom mjestu

po kojem bi ona prošla. Njegovi tvrdi njuškavi prsti uzbuđuju je i ubijaju kao nečujan rafal. Pitala se zašto mu nije neophodnija, kada je on njoj toliko potreban, *Moj kisik, moj dušik*, govori lamenim glasom, *Nisi mi nikada pričala o sebi*, reče Tuna gotovo trijezno.

Paulina mu se primakne, zagriže mu uho do bola, ali Tuna ne jaukne, *Što da pričam o sebi? To stane u nekoliko rečenica. Uostalom, ti bi više zavolio Augustina Braćevca, nego mene.*

Tuna je ugrize za usnu, više osvetnik nego ljubavnik, *Misterij treba živjeti u stvaralaštvu, mala Pau.*

Paulina ga uhvati za kosu, nestrpljivi prsti joj na visokom dječaćkom potiljku, *Ostat ćemo uvijek samo sugovornici?*

NOJINA LJUBAV -----

----- Lajčo vodi Ru Nojo ide s Lajčom žure se Ru gleda Ru liza usta Lajčo zviždi deran drži štrangu Nojo zviždi Ru stane Ru širi noge Ru piša Lajčo širi noge deran vadi pišu oni jopet idu Lajčo piva deran vodi Ru Nojo piva Lajčo kaza,

Alaj će Rumeni da spakuje braca-Martinov Pikator!

Lajčo se smije Ru gleda Nojo ćuti Ru duva vruć ajer Lajčo žuri deran žuri Lajčo pljune deran tare balac Ru maše repom Lajčo baci grudu tica leti tica kaza kva ker laje Lajčo nogom u pra pra leti u oči Nojo duva deran sustao pivac vikne kukuriku Ru sustane Ru duva na usta ide salaš dode braca-Martin smije se braca-Martin kaza,

Vaša Rumena neće izdržat Pikatorov teret.

Lajčo skida kapu Lajčo tare znoj deran tare balac ker reži Lajčo udari kera biži ker dere se ker Lajčo pcuje Lajčo kaza,

Izdržala bi ona, braca-Martine, i vas i Piktora zajedno, zato se vi ne sekirajte.

Pikator izađe iz košare Pikator udara zemlju nogama Ru drkti Pikator duva ajer Pikator muka Ru muka Lajčo vikni braca-Martin se smije Nojo se boji Pikator njuši Ru ona drkti Pikator skoči na Ru ona biži Lajčo drži Ru Pikator skoči Pikatoru visi žila Pikator lomi Ru braca-Martin batinom namišća žilu Ru muka žila uđe u Ru ker laje deran plaka Ru plaka braca-Martin kaza,

Ne bil i Nojo pamprćio kad plače.

Lajčo se smije braca-Martin se smije Pikator stenje Ru drkti Nojo gleda Ru deran plaka Pikator sađe s Ru Pikator duva ajer braca-Martin kaza,

Zamorila Piktora mala prculja, ako joj trbuv ne počne rasti, dovedite je ponovo.

Lajčo plati Lajčo se sagne ker biži braca-Martin se smije Pikator kopa zemlju deran vodi Ru deran plaka Nojo je dobar deran ne plakaj Ru stane Lajčo žuri Nojo žuri Ru žuri tica leti u oblak leti buba u zemlju leti zemlja Ru duva dim ide na nos salaš dođe cura se smije Lajčo se smije deran stane Ru stane Lajčo kaza,

Hajde da ti pokažem kake sam ti minduše kupijo na vašaru.

Lajčo otiđe iza kamare cura otiđe iza kamare tica vika kva Ru drkti deran miluje Ru ona liza Noju Lajčo vika,

Vodi kravu na salaš, ja ću doć posli.

Nojo vodi Ru cura biži Lajčo trči za curom smije se Lajčo svali curu Ru gleda Nojo drži štrangu kiša pada Lajčo skida aljinu curi smije se Lajčo čakljika curu Lajčo ljubi curu Nojo ide kiša ulazi u vrat salaš otiđe salaš ne vidi deran Ru ide u šumu Nojo ide s Ru stane uz drvo Nojo Ru liza Nojo Ru duva na derana voli Ru derana grli deran Ru ona plaka deran miluje Ru legne Ru ne plakaj Nojo kaza ma Ru ma Ru Nojo ljubi Ru oči zec skoči kiša sađe niz drvo zec biži Ru se boji Ru drkti Nojo je miluje buba šuška drvo njija kiša stane Ru njuši derana Ru liza žilu derana a Nojo kaza ma Ru ma Ru žila boli drkti tica kaza kva oblak leti Nojo kaza ma Ru ma Pua kiša pada drvo njija Nojo legne na Ru deran drkti deran susto Ru liza Noju deran spava oblak ide drvo ide tica kva deran spava deran spava.

INSPEKCIJA -----

----- Snaš-Koca se uznemiri kad je čula da dolaze, oriba učionicu i sobe, ali nije mogla smiriti *drčkavicu u trbuvu* i Jašo joj dopusti da popije čašu, dvije da se umiri. Paulina pomogne Jaši da sastavi pripremu i svjetova ga da na satu koji mu posjeti inspektor Luks stavi sebe u prvi plan kao predavača, a kod inspektora Dromnjaka da pusti djecu da što više govore. Paulina odjene svoju najjednostavniju haljinu, podigne kosu u punđu kao engleska učiteljica, *Haljina će se dopasti Šišmišu, a frizura Vodenoglavom.*

Jašo očetka crno odijelo, kod brijanja se poreže i morade nalijepiti flaster, stegne kravatu kao omču, *Kako ću kojeg prepoznati?*

Paulina se pomogne grimasama, *Vodenoglavom glava lebdi kao cepelin, a Šišmiš će odmah tražiti da se zamrače prozori. O ostalom ćeš se sam uvjeriti.*

Koca prva primijeti dva čovjeka na putu i zabahulja u razred kao kvočka zbačena s nasada, *Idu, gospojice. Da skuvam štogod za inšpektore?*

Dromnjak i Luks topću nogama, otresajući blato sa cipela, Koca im metlicom očisti uprskana odijela, *Kod nas ima fajinski blata, gospodini su se dobro umeljali.*

Vodenoglavi pode s Paulinom i Kocom da pogleda kako su uređene stambene prostorije, a Šišmiš s Kuzmanom na sat, *Koristite li dijaskop u radu?* upita Šišmiš, listajući pismenu pripremu.

To bih vrlo rado, ali nam nedostaje jedna malenkost, struja, Kuzman istegne vrat i opusti kravatu.

Šišmiš se gradi kao da ne primjećuje zajedljivost, *Pa onda, koja audiovizuelna sredstva koristite u nastavi, družo Kuzman?*

Kuzman, uzvrpoljen, dopre do njega iz dvorišta smijeh Pauline i Vodenoglavog, *Osim aplikacija, gotovo ništa, družo inspektore.*

Šišmiš škiljeći ispisivaše primjedbe u notes, *Htjeli ste reći, družo savjetniče. No dobro, zamračite učionicu, dok vam ne pregledam pripremu.*

Vodenoglavi pohvali urednost prostorija i čistoću poljskog drvenog nužnika, snaš-Koca ga ponudi kajsijevačom, malo se nećkao, ali iskapi jednu čašu, više nije htio i razočarana Koca odusta od nudenja, Vodenoglavi se raspoloži, trapavo poplesujući u hodu ispriča svoje i Šišmišove dogodovštine iz ostalih škola, zine tuljanovim ustima, smijući se do suza. Koca prihvati smijeh već dosta pijana, Paulina se usiljeno nasmija. Koca kaza da će spraviti zeca po svom receptu. Vodenoglavi se ozbiljno usprotivi takvoj ideji, ali kad i Paulina navali na njega, govoreći da je to domaćinski gest koji nema veze sa službom, on izvadi novčanik i tutne novac iznenađenoj Koci koja tek kasnije primijeti da bi se za to moglo spraviti tri zeca, izvuče grdnju od gospojice što je novac primila, ni kriva ni dužna *ko da je tribala novce baciti.* Vodenoglavi kaza Paulini da je hrabra kad toliko izdržava u černejskom blatu i da treba da se zaposli negdje na moru ili u Hercegovini gdje je i on radio kao mladić. Kuzman dobro održa sat i u zamračenoj učionici, Šišmiš mu pohvali nastup, koncepciju sata, ali mu zamjeri što dovoljno ne koristi suvremena sredstva koja pospješuju nastavu. Paulininim satovima prisustvovala su sva trojica, sjedeći u zadnjoj klupi i kada bi Paulina u dijelu sata nastupila kao imperator koji drži govor vojnicima, Šišmiš bi zadovoljan skinuo zamagljene naočale i sanjalački ih obrisao, a kada bi u drugom dijelu pustila da slabiji učenici pitaju, bolji da im odgovaraju uz fruličasti žagor, Vodenoglavi bi šaputao Kuzmanu kako je to prava metoda koja aktivira cjelokupnu učeničku ličnost, a Šišmiš je gundao dovoljno razgovijetno da ga Kuzman razumije kako djeci ne smijemo dopuštati previše, da je trebalo zamračiti plavim pakpapirom sve prozore, a ne samo polovicu. Kuzman osjeti stiješnjenost ne samo zbog uzane dačke klupe, nego i zbog različitih metoda koje Paulina tako žongler-

ski naizmjenično provodi, ugađajući malo jednom, malo drugom, bez naprezanja da shvati kao on, Kuzman, magarac, odakle razlika u zahtjevima koji njega zbunjuju, luđački uvlače u labirint, hipnotiziraju, a on ne vidi mogućnost da se tome otrgne već da se napije, da se smiri da ih ne poizbaca iz razreda, premda djeluju dobroćudno kao obiteljski ljudi, kako ih shvaća Paulina, u šta se i sam uvjerio za vrijeme ručka kad su jeli ukusno spremljena zeca, kad ih je snaš-Koca nutkala pićem, a sama najviše pila. Šišmiš i Vodenoglavi se izdvojili razgovorom kao da ostali ne postoje, i tužio se Vodenoglavi Šišmišu na kroničan reumatizam koji ga je ukočio jučer pa je mislio da neće moći na teren, na svoju i ženinu prezaposlenost, na svoju djecu koja su se rasula po Sarajevu i Zagrebu i rijetko pišu, a Šišmiš Vodenoglavom na svoje oči zbog kojih mora mijenjati dioptrije svakih pola godine, na svoju ljubomornu ženu bez djece, na svjetlost koje kao da sve više ima i koja će ga potpuno oslijepjeti.

GOLUBOVI NA TAVANU -----

----- Na vrijeme su inšpektori pobigli, kako bi stigli do varoši da ji je uvatila ova kišurdača, svudak prokišnjava, gospojica se srđi, već nedilju dana ne mož maknit od blata, svrbi je što sidi tako dugo na jednom mistu, ne mož ni jedan njezin iz varoši da dođe, još kada je puna snage mogla bi svršit ko Luca Ivandekić. Mladi gospodin, (alaj nije volio kad mu tako kažem), sad se već naučijo, zatvorijo se u svoju sobu i čita šarene knjige za koje gospojica kaže da ne valjadu, al i nju sam juče uvatila kako jednu taku knjigu čita, a mladom gospodinu pokatkad kradom odnesem vina jal rakije da ne vidi gospojica koja nas zbog toga obadvoje ruži, a kad ne čitaju glede svaki kroz pendžer kako kiša droždi, pušidu puno a znadu da će jim cigaretle još malo nestat, šetaju se u svojim sobama ko kurjakovi, samo me ružidu pa jim se sklanjam s očivi, ona cigurno misli na muškog, on na žensku, stoje jedno kraj drugog a ne vide se ko da su u mraku, prosvitli jim sveti Antune pa me neće valjdar živu izisti, alaj ste iskisli mali moji, gospojica kaže puno kuruza pojedete a malo odranite mladi za klanje, al gospojica ne zna da je varam da ne dam da se svi mladi pojidu, ruži vas što noćom vrkučete i grebete čapkima, niki od vas se tuku i prave larmu, huncuti jedni, tu kod vas možem s mirom popiti, gospojica se ne penje na tavan jal joj smrdi vaša nečist, zato je i ne sklanjam, samo me nemojte zdravo isflekat jel se teško sapere, nije Koca bogata da ima puno ruva, jedva da ima za popit, a priko lita mi tušta boca popadalo u bunar, kad bi to mogla kakogod izvadit imala bi šta pit cile zime, mladi gospodin je obećo da će mi napravit kuku sa mrižom, pa ću ji moći vadit kad budem žedna,

samo da stane kišurdača, pričage na litvama su mokre ko da su olajom namazane, možem slomiti vrat, hajc, stani kišo — — —

----- Jesenska kiša se odužila, kao rep pretpotopne životinje, i kvasi, rastapa zemlju, nagriža krovove, zaostale stvari u dvorištu koje slične na ostavljene osuđeničke, ništa živo ne vidi se kroz prozor, nebo nasjelo na grane, zgurilo stabla, mjehurići skaču kao pajaci ali se ne čine živi, zbunjene kokoši pokatkad izjure u dvorište, ali se ubrzo gube u kokošinjcu, snaš-Koca pokisne do gole kože kad prelazi od svoje kućice do škole. Paulina dahne na staklo, nacrtka kažiprstom planinu, put. Sve izbrisa. Svaka joj je jesen ovdje bila takva. S golubovima koji neurastenično guguću, koji se tuku i pare bez mjere iako će im zima podaviti mladunčad, sa spuštanim tamnim obzorom do kojega, čini se, možeš pljunuti, s pokunjenim iskislom psom, s nespretnom Kocom čije pijano trupkanje čuje i kad Koca stane, s debelim knjigama koje su pisali pisci koji su imali ovakvih jeseni i njezina vremena, samo što ona nije pisac, s neveselom dječicom zamusanom od blata do glave, s neuradenim poslovima koji su se sami odložili, s odloženim sastancima, a kiša rominja, pokazuje joj se u gustoći strijela, vojnika, dosadnog spektakla, ili se izdvaja kapljica, sama kao stara žena koja pipavo silazi po oknu, zastaje, obzire se, pa nastavlja brže, do obične smrti, u barici. U ovo doba, ranijih godina kad bijaše sama sa Kocom, zavlčila se pod pokrivač i čitala, zatim spavala duže od, činilo joj se, Trnoružice, razbuđivala se i plakala premda nije imala razloga, mnogo je pušila, pila mnogo crne kave do narkotičnog lupanja srca, a golubovi nisu prestajali ni noću sa svojim koncertiranjem, uzdržavala se i rijetko pila, a onda su joj se priviđali mrtva mama i profesor Bračevac, zabrinuti, držeći pod pazuhom debele knjige kojih je bila sita, i ponavljala bi sebi kao spasonosnu utjehu, *Kiša će prestati ako se strpiš*, kao da kišama upravlja *božanstvo strpljenja*. I sad bi tako, ali je zabrinjava Kuzman koji primjenjuje Kocin recept, napija se, zaglupljuje se šundom, imat će neprilika i ona ako bane direktor škole. Mora mu na to okolišno skrenuti pozornost. ---

Jutrom mi je najteže. Razbuđuju me golubovi. Ponekim mužjaci-
cima već raspoznajem gugut. Ako se produži ovo cjelodneвно

boravljenje u sobi i učionici, naučit ću golublji. To su glasovi, kao kod ljudi, koje sam volio slušati, ili glasovi koji bi me razjari- rili mekom udvornošću, ili koji su me uzbuđivali potisnutom čul- nošću. Ženke su tiše, preplašeno se odzivaju. Mužjaci se tuku krilima, kljunovima, za gnijezdo, utjecaj, tupkaju i grebu tan- kim nogama neshvatljivo bučno, cijeli tavan odzvanja. Kao lju- di. I miševi me počeli posjećivati, progrizli mi stare čarape. Bje- že li pred kišom ili se brinu za zimnicu? Slušam Paulinine korake u susjednoj sobi, gazele, ali je čujem, izoštren mi sluh. Snaš-Koca donosi povremeno rakije, sasvim malo je pijem, iz dosade. Pau- lina i snaš-Koca ne znaju igrati šah, a ja, opet, ne znam kartati. Što mi preostaje, osim krimića? Snaš-Koca mi se povjeri, Pauli- na nas ogovara, grdi zbog pića, a mene posebno, zbog krimića. Dva rimovana poroka. Blato je onemogućava da ode do Šumara ili Tune. Živčana je do neurasteničnosti. Da ne pijem, udarila bi mi sperma u krv. U dnevnik ništa ne zapisujem, morao bih opisi- vati samo kišu. Snaš-Koci sam obećao da ću napraviti kuku s mrežom kojom će povaditi iz bunara boce. Jutros me je tresla laka groznica, pomišljao sam da dovučem krevet do vrata učio- nice i tako održim sat, iz kreveta. Meni bi bilo lakše, djeca bi uživala.

Čujem paranje golemog platna neba, grom nadjačao žagor golubova. Paulina uđe bez kucanja, barem se meni tako učini, razmakne zastor, otvori prozor, prođe pokraj boce s rakijom i razbacanih krimića kao da ih ne primjećuje, sjedne na krevet, stisne dlanove koljenima, pogleda me. I podočnjaci joj ne oduzi- maju ništa od lijepa lica. Spremih se na grdnju. -----

----- Kišo stani de, dosadila si kusu i rusu, bogu i ocu, svecu i vragu, no, gledi stala je, sveti Pere, priložit ću ti za ovo u crkvi jel ću popiti štogod za tvoju dušu, odmak su živnili golubovi, izleteli su ko javioni, i mali puso je izašo, pivac izvo kokoši, joj što se bunar nalijo vo- dom al moje boce neće da isplivaju, alaj siva, niki tamo gori za- manjiva kosom od vatre, piše u crkvenoj knjigi da te majstorije pravi sveti Pere, a gospojica mi se smije, kaže da je to lektrika, kako mož bit lektrike u oblaku, idem da jim javim da je kiša sta- la, samo ležidu, gujca će im se udrvenit, kvrcnit ću im na pen- dzer, joj Koce jal dobro čuješ gospojica je u gospodinovom kre-

vetu, fala bogu, sveti Antune priložit ću ti, da malo kukučnem,
ko da sam vidila mog pokojnog i mene, sad me valjdar neće isti
živu i sekirati, a kiša je jopet zapadala.

KIŠE SU PRESTALE -----

----- Reska im izlazi kadikad ususret, ostavljajući im stan kao urotnicima. Odlazi u kino, kazalište, čak i na koncerte koji su joj dosadni ili s društvom u kojem je Paulina bila jednom na žuru i koje ju je iznerviralo sterilnošću zabavljanja. Mahom su to bili stariji momci i starije djevojke, koji su prežvakali mladenačke teme uz dosadu, sendviče, piće, a kad bi počinjali plesati, nespretni i pijani, to je bilo tužnokomedijantski, bogu za plakati, pogotovo što joj je Reska tvrdila da su u društvu svi naviknuli, do impotentnosti, jedni na druge. Dajući joj ključeve, Reska je upita, *Zašto ne dovedeš tog malog strijelca ponovo u grad?*

Paulina namjesti tanjur na zidu, primijeti da ih nekoliko nedostaje, *Nije on moje dijete pa da ga vučem svuda sa sobom.*

Dok je Šumar odijevao pidžamu, ona primijeti da se skupio kao krastavac, smanjio, stalno je vadio maramicu tužeći se na hunjavicu i gripu bez temperature. Nostalgично je govorio da su mu i djeca gripozna, pa spomenu vrijeme, krivca.

Paulinin pogled prhne kroz prozor i razbi se o tvrdu prosi-načku svjetlost. Kad bi čovjek mogao kao pogled, pomisli. Kad mu se nešto ne dopadne, kad je tmuran, a on prhne, rastoči se u hladnom nebu. Nema ga. Ne polaže nikome račune. Dok sâm ne odluči da se vrati.

Šumar je prtljao sa spisima po stolu, gundao o deficitu u jednom važnom tvorničkom pogonu i stalno povlačio donji dio pidžame kojoj je elastika popustila.

Kad je Šumar ranije donosio službene spise na njihove sastanke? Kad joj je pričao o gripoznoj djeci, misleći vjerojatno i

na bolesnu ženu? Je li to Veliki Šumar kojega je ona naivno pokušavala usporediti s Napoleonom? Besmislica. Da ga sada vide njegovi radnici poumirali bi od smjeha i tuge.

Posumnja u svoje pamćenje, posumnja da je nekada išla u šumu, ispaljivala cijeli šaržer iz njegova velikog pištolja. Što nije činio da je zadivi? Osjećala se ženom iznimnoga čovjeka. Uzimao ju je na vlažnoj hladnoj zemlji, strastveno, luđi nego ijedan mladić. A sada vadi maramicu, šmrcka i hoda kao oduzet starac. Štap mu nedostaje.

Reska se vrati prije vremena. Kao naručena. Već se suzdržavala da ga ne izvrijeđa, izbaci iz stana, a ovako ga se rješava bez natezanja, premda je inzistirao da se dogovore za slijedeći sastanak, telefonirat će mu u tvornicu, slagala mu je.

Reska se pureći prošetala oko nje, skidajući pojas s kaputa, *Tebe i Šumara uključit ćemo u naše društvo, čini mi se, bez rizika.*

Paulina pokupi svoje stvari u putnu torbu, u kupaonici se pogleda u zrcalo, povećali joj se podočnjaci, *Ne bi li ti htjela preuzeti Šumara? Eno ti ga.*

Reska se raskalašeno nasmija, unese joj se u lice, Paulina se prvi put, od kako je zna, uplaši, *Reska ti je govorila, Reska zna da je Šumar čovjek na koncu kao lutak u marionetskom kazalištu, Reski ne treba ruina.*

će vam se drugovi Jašo Kuzman, da vam pomogne, uvijek je on podmetao leđa kad je bilo najteže, nisam vrstan govornik, al sam bio za akciju prvi, drugovi i drugarice, ovaj zadatak koji stoji pred nama kao ispriječena stijena moramo izvršiti to nije fraza, to je realnost, ako svi budemo složni smoći ćemo snage da izdržimo do kraja, jesmo li spremni na žrtve ili nismo, ako jesmo, potvrdimo to sa tri puta Hura, kolebljivci nemaju mjesta u našim redovima, gdje su vam mlada srca, učimo se na tradiciji starijih drugova, ne treba pljeskati, to što govorim ja nosi svatko od nas u sebi, dosta je bilo riječi kao što je kazao vječiti mladić Hamlet, sad prijedimo na akciju, došlo je vrijeme biti ili ne biti, *Tito – Partija, Tito – Partija.*

OBLJETNICA ŠKOLE -----

----- Stogodišnjica, ali i skorašnje zatvaranje škole zbog „nerentabilnosti“. Djeca će u gradske škole autobusom.

U učionici dvije žene peku krafne, mast cvrči, slažu ih na poslužavnike koje zatim iznose u dvorište i stavljaju na dugi, svadbeni stol. Kuzman s nekoliko đaka uvježbava recitacije. Griješe, opetuju. Koca iznese posljednje stolice i slaže ih u redove u dvorištu. Ispred stolica i običnih dugih drvenih klupa nalazi se mali improvizirani podij. Paulina dočekuje pridošlice i domaćinski ih raspoređuje, po sjedalima, pokraj podija. Tri-četiri tamburaša ugađaju glazbala, a tri mladića i šest djevojaka, odjevenih u narodne nošnje, popravljaju jedni drugima odjeću i iskušavaju korake plesova. Pava se povukao iza školskog zida i ponavlja govor koji mu je napisan na papiriću. Zastave se vijore. Zastavice i šareni papirići u nizovima od škole do stabala, nad sjedalima. Vidi se prednji dio golema bureta, kraj kojega stoji nekoliko ljudi, rastačući vino u boce, koje zatim odnose na dugi stol. Koca povremeno prođe pored bureta i ispije po čašu, a zatim odnosi i razmješta stolice i klupe. Dolazi i Frajto sa ženom. Paulina ga smješta u prvi red do podija. S tranzistorskog magnetofona odjekuju revolucionarne pjesme. Paulina namješta vrpce, pojačava i utišava ton. Stana sjedi u posljednjem redu i popravljiva Noji odijelo. Pojavi se i Tuna. Paulina mu se žuri susret, uhvatila ga je radosna pod ruku. Dvije-tri žene raznose krafne i dijele ih ljudima koji sjede. Dva muškarca nose u bocama rakiju, te po jednu čašu koju daju svima da se pije. Ljudi su svečano odjeveni. Paulina odvodi u stranu Tunu.

PAULINA: Mislila sam da nećeš doći.

TUNA: Zašto ne bih došao...? Ova škola dio je mog djetinjstva. Četiri godine, po suncu i snijegu, u nju sam...

PAULINA: Došao si radi škole. A ja pomislila, došao radi mene.

TUNA: Ne budi luda, Paulina. I ti si mi draga koliko djetinjstvo...

PAULINA mu je stavila glavu na rame.

PAULINA: Tuna, ti znaš da samo tebe volim. Sve gluposti koje činim, činim ih zbog tvoje nezainteresovanosti. Ti si hladan. Ti si iznad svega ovoga. Ti mene jedva primjećuješ...

TUNA: Pretjeruješ, Paulina. Nemojmo o tome sada...

PAULINA: Ti nikada nećeš da o tome govorimo. Ti me zapravo odbacuješ. Više te zanima bilo koja zvijezda, nego ja...

TUNA: To nije istina. Ali ti stalno želiš biti moja „jedina“ zvijezda... A ja se zanimanja za svemir ne mogu odreći. Ni po koju cijenu...

PAULINA: Ne branim ja tebi tvoje hladne, daleke zvijezde. Ali, Tuna, ja sam tu... Ja sam jedina tvoja živa, topla zvijezda...

PAULINA ga želi poljubiti ali se Tuna odmakne.

TUNA: Vidit će nas ljudi...

PAULINA: Nisi mi odgovorio da li želiš pobjeći sa mnom?

TUNA: Ti ponovno o tom. Želiš li da se nasmijem? To su djetinjarije...

Još ranije STANA je primijetila kako njezin sin Tuna odlazi s Paulinom. Došla je do Lajče, uhvatila ga za rukav nošnje (LAJČO je jedan od tri mladića-plesača), povukla ga u stranu.

STANA: Lajčo, derane, idi do Tune i urazumi ga. Ko brat. Spopala ga gospojica ko pijavica. Kaži mu, da te niko ne čuje, da smo je vidili na vašaru sa jednim matorim nikakim... Kaži mu sve šta smo vidili...

LAJČO: Za šta vi mene, nane, držite? Oćete da vas u svemu slušam ko ker?! E, baš neću. Tuna je zrio čovik. Valjdar zna šta radi. Škulovali ste ga. Tribalo bi da je pametniji od mene. A i zdravo je fajinski gospodin. Di ću ja njega svitovati, nane. Od-ranjivali ste ga ko lastu na dlanu, pa sad, ako vam flične na dlan, razumite ga... Taka su vam fajinska gospoda, ebalu jih gospoctvo...

LAJČO se otrgne od majke i odlazi svom društvu. STANA sjedne pokraj NOJE i zabrinuto se obzire prema Tuni i Paulini. TUNA i PAULINA se vraćaju među svijet; KUZMAN izvodi djecu s povezanim crvenim maramama, na tren se zaustavi neugodno iznenađen što Paulina drži Tunu pod ruku. Ali odmah pođe s djecom do podija. Za njim dolazi PAVA vidljivo uzrujan, s tremom. Žene dijele krafne, a dva muškarca rakiju, mnogi su podnapiti.

DVIJE ŽENE: Uzmite. Ima još fanaka... Vrući su... Posli nji mož se pit...

DVA MUŠKARCA: Povučite, bačo, još jednu... Neće vam naškodit... Sad se smi... Taki je dan... Kad se slavi, nek se popije...

KUZMAN: Radni narode, radni ljudi, dragi gosti. Okupili smo se danas da proslavimo sto godina postojanja ove škole koja je mnogima među vama dala prva znanja, prvu svjetlost. Da ne budete slijepi kod zdravih očiju. Ja sam kod vas odnedavna, ali dijelim s vama sreću i ushit ovog svečanog čina. Drugarica Paulina me je zamolila da vam kažem nekoliko riječi. A sada riječ ima naš dragi, svima poznati kooperant i odbornik Pava Bačić. KUZMAN skoči sa podija i pomaže PAVI da se popne. Pava posrne dva puta. Ali se na kraju ipak popne, poravna kaput, namjesti šešir, nakašlja se, iz džepa s nelagodom izvadi cedulju s govorom.

PAVA: Radni narode, paori i poštena inteligencijo! Deran Jašo prije mene lipo je kazo šta značidu ovi sto godina naše škole. Ova škula za svoji sto godina činila je da naše čukundide, pradi-de, dide, naše baće, mi i naša dica, ne budemo slipi kod očivi. Još od vrimenta Marije Terezije, Vranje Jozifa, pridratne, trule Jugoslavije, sve do danas, ova škula svitlila je... Al ne onako kako kaže popo u crkvi „Rajska svitlost svitlila vam“... već „zemaljska svitlost svitlila nam“, kako vam ja kažem.

PAVI od treme ispadne papirić iz ruke i odleti. JEDAN ČOVJEK iz prvog reda sagnuo se i pruži mu ga, ali Pava to odbija, te mu čovjek stavlja papirić u džep kaputa.

PAVA: U ovi sto godina bilo je svega pomalo. Nikoliko ratova u kojima su ginuli i naši sinovi. Naša sveta Revolucija u kojoj su ginuli naši najbolji sinovi, ali su znali zašto ginedu. Nisam ni

ja, ko gos... drugarica Paulina, dobar orat... ali vam sa ovog mesta obećajem da ću za ovu škulu, za ovaj atar, za ovaj kraj učinit sve što moje snage dopuščaju. Da naša dica budedu pametnija i sritnija od nas, matori... I, na kraju, ponovijo bi: Zemaljska svitlost svitlila nam!

Snažan pljesak uz povike „Živio Pava!“. FRAJTO ustaje sa svog mjesta i vikne nadjačavajući graju.

FRAJTO: Ljudi, Pava se razbaciva ričima i ne divani istinu... Zdravo je to lipo čuti: „Zemaljska svitlost svitlila nam!“ Al di je ta svitlost kad ni škula nema letrike, a nima je niko u ataru?!

PAVA: Ja sam to kazo onako... Da se bolje razumi...

FRAJTO: Divani to drugom al nama ne možeš zamazat oči. Me-ni je još pokojni bačo pripovido da je Lenin kazo: „Brez letrike neće bit dobro ni za radnike, ni za paore. Brez letrike – nema so-cijalizma!“

PAVA: E, kad ti sve znaš šta je Lenin kazo i mislijo, tebe ćemo birati za odbornika...

MNOGI odobravaju Pavinoj šali.

FRAJTO: Praviš se, Pava, lud. A lud pomaličko i jesi. Al ni mi nismo blentavi. Jesi obećo prije prvog, drugog i trećeg biranja za odbornika da ćemo dobiti letriku?

PAVA: Jesam. Išo sam, radijo na tom, al još ne mož. Za jedno vrime. Višlja sila...

FRAJTO: Idi u očin i ti taki i tvoja višlja sila...

PAVA: Ljudi, ako vam ne valjam, vi prisudite. Ja ću ostavit položaj.

STANA: Daj, Bože, već jedared!

PAVA: No, prida mnom ne smi se vridat vlast!

FRAJTO: Idi, Pava, u dva očina. Kaka si ti vlast kad ne možeš ni malo letrike skrenit u ovaj atar?

PAVA: Ja sam svoje kazo, a ti se, Frajto, pripazi.

FRAJTO: Da si pravi odbornik, ti bi odgovarao kad kogod pita, a ne bi pritijo. Kaži nam još jedno: Zašto imade letrike atar di žividu Madžari? A atar višlje di žividu Srbliji?

PAVA: Imali su ljudi sriće. Blizo jim prolazi letrika za varoš, pa su je dobili prije nas. Nego slušaj, Frajto, bogicu ti tvoju! Ovo prilazi miru! Ti udaraš glavom na bratstvo i jedinstvo naši naroda i narodnosti!

FRAJTO: Nemam ja ništa protiv bratstva i jedinstva. Znaete svi dobro da mi se starija ćer udaje za Srbaljina, a sridnji sin se voli s Madžaricom. Ja nemam ništa protiv tog. A to je pravo bratstvo i jedinstvo. Ne na artiji, već u mojoj rođenoj kući. Ali ako smo mi jedini u okrugu brez letrike, a ti odbornik cilom okrugu, ondak si ti, Pava, protiv bratstva, jedinstva, i jednakosti naši naroda i narodnosti.

PAVA: Nedokazanog li čovika! Nismo jedini brez letrike! Ti gledaš oko sebe ko kokoš. Mi imamo kameni drum što ga malo ko ima u okrugu.

FRAJTO: Koji ide do zadružne kapije. A kod nas svuda blato...

PAVA: Da sidiš ti, Frajto, u varoškoj skupštini ko ja, vidijo bi koliko još imade atara koji nemadu ni koliko mi... Dobro, božja mu volja! Jel ovo konferencija di ćemo zanovetati i ružiti se, jel je proslava?!

GLASOVI: Proslava, Pava! Proslava!!! Doli konferencija! Doli Frajto!

PAVA: Ljudi, jesu l na barjake obišeni socijalistički znaki?!

GLASOVI: Jesu! Jesu! Jesu, Pava!

PAVA: Proslava mož počet. Nek se niko ne štedi.

SVI zacikaše. Tamburice, pocupkivanje. PAVA posrne s podija i padne Kuzmanu u zagrljaj. Toči se vino u velikim količinama, jedu krafne. KUZMAN skače na podij i rukama smiruje skup.

KUZMAN: Molim vas još malo strpljenja! Spremili smo za vas program!

SVI se stišaju. KUZMAN skoči i podigne na podij DJEVOJČICU koja se spremi recitirati. Odjednom pucnjevi, pet-šest puta. Cika. Ponetko se zavukao pod klupu. Ulazi razbarušen i blatom ukaljan ŠUMAR. Za njim RESKA, noseći blatnjave štikle u rukama. ŠUMAR: Zdravo, ljudi! Mi zakasnili. Ostala su nam kola u blatu! Ja čuo, veselje počelo, pa rekoh da uvećam veselje i pripucao...

PAVA: Dobro nam došli. A mi mislili, vježbaju iz narodne obrane... Malo ste nas poplašili... Izvolte u škulu. Možemo mi još malo pričekati sa početkom...

ŠUMAR: Pa, sad, oprostite. Da imate bolji put, došli bismo na vrijeme...

PAULINA i KOCA odvođe ŠUMARA i RESKU u zgradu i pomažu im da se operu i dotjeraju. KUZMAN bijesno skine DJEVOJČICU s podija.

PAVA: Nek se svira i igra. To se mož i prije početka zabave... Pjesma tamburice „Ja cura, ti divojka, svađamo se oko momka!“ Tri para hitro se penju na podij i plešu. STANA je došla do sina TUNE i nešto mu žustro objašnjava, pokazuje na vrata škole u kojoj je ŠUMAR. Tuna odmahuje rukom i šalje majku na njezino mjesto pokraj Noje. Ona razočarano odlazi. Odjednom je ustao FRAJTO sa svog mjesta, skočio je na podij, odrinuo Lajča od svoje dvije kćerke. Sve je utihnulo.

FRAJTO: Neće moje ćeri igrati s Bačićem! Ni ti, Mande, ne smiš! Dok sam ja živ!

NEKOLIKO LJUDI stišavaju FRAJTU, nude ga rakijom, odvođe ga s podija. On se okreće prema KĆERIMA i glavom im pokazuje da priđu drugom partneru. One ga poslušnu, i veselje se nastavlja. Međutim, već kod prvog refrena „Ja cura, ti divojka“, Frajtine kćerke nađu se s LAJČOM. Frajto hoće skočiti na podij, ali ga zadržavaju. I KUZMAN se pomirio s izmjenom u programu, te jede krafne i pije. Iz škole izlazi ŠUMAR s izdignutim pištoljem i ponovo zapuca. Sad se veselje prekida. Cika, tamburice, pjesma, pucnji. NOJO se zavlači majci u duge paorske suknje.

SMRT SNAŠ-KOCE -----

----- Škola i dvorište, crna zastava. KOCA leži mrtva u jednom dijelu Kuzmanove sobe. Pored Koce DVIJE NARIKAČE. Nekoliko ljudi u crnini, daljnja Kocina RODBINA. Svijeće gore, tiho se plače, povremeno Kocu poškrope svetom vodom.

KUZMAN sjedi na cjepanici nedaleko bunara, PAULINA uokolo šeće izgubljena.

PRVA NARIKAČA: Joj, Koco, sudba kleta i prokleta, sustigla te...

DRUGA NARIKAČA: A mogla si lipo poživiti još koju godinicu...

PRVA NARIKAČA: I ne ostavit tvoje drage, ucviljene...

DRUGA NARIKAČA: Svoj rod, gospojicu, gospodina i školsku dicu...

PRVA NARIKAČA: Joj, Koce, nek ti je lako duši, nek si s anđelima...

Riječi NARIKAČA raspale osjećaje RODBINE, i plač se pojača.

KUZMAN: Ništa meni nije jasno... Još jučer bila je najveselija, a danas je mrtva... Njezini koraci neće se čuti po avliji, učionici, na tavanu... A ti zamukla i ni riječi...

PAULINA: Nije mi do razgovora.

KUZMAN ustaje i šeće. Nestalo je klonulosti.

KUZMAN: Nije ti do razgovora? Znam ja zašto tebi nije do razgovora. Ti misliš da sam ja krivac za Kocinu smrt...

PAULINA: Ne mislim ja ništa. Ja sada ne mogu misliti... Koca je meni bila više nego druga majka... Grdila sam je po-

vremeno zato što sam se bojala da se ne dogodi to što joj se dogodilo...

PAULINA zaplače, odlazi iza stabla, Kuzman za njom.

KUZMAN: Paulina, ja sam glavni krivac za Kocinu smrt. Poticao sam je da pije. A i krišom pili smo zajedno...

PAULINA: Pila bi ona i bez tebe. To je bilo jače od nje. Piće je ispunjavalo njezinu samoću...

KUZMAN: Ja sam joj napravio onu prokletu napravu za hvatanje boca. Zato se i dogodila nesreća...

KUZMAN odjuri do bunara, obgrli ga i zagleda se u njegovu dubinu.

KUZMAN: Svaki čovjek koji se naginje iz dana u dan nad bunar, s onom prokletom napravom, mora pasti u nj... Kao da sam isplanirao i očekivao Kocinu smrt...

PAULINA prilazi KUZMANU, smiruje ga, odvlači od bunara.

PAULINA: Kocu je usmrtila velika žeđ... Možda je poželjela popiti kao nikad ranije... A nije ništa imala. Nagnula se nad bunar više nego je smjela. I moja je krivica što sam joj branila da pije kad poželi i koliko hoće.

Stiže PAVA Bačić sa STANOM, a iza njih LAJČO i NOJO.

PAVA: Čuli smo za nesriću. Di je tiro andrak da se naginje priko arova... Cigurno se napila, pa nije znala šta radi...

Obitelj Bačić ulazi k pokojnici i svi je škrope.

STANA: Tako je lipa... Ko živa...

Pláč RODBINE se pojača. Ulazi FRAJTO sa ženom, za njima DVIJE KĆERKE, pa Frajtin odrastao sin i mali sin kojega je, dolazeći, povukao za uho.

FRAJTO: Faljen Bog. Čim smo čuli, ostavili smo poso i došli. Koca je tu bila kad je moj bačo išo u škulu, bila je tu kad sam ja išo i moju dicu je dočekala... Ružila nas i zapcivala al smo je svi volili. Bila je za životom...

FRAJTINA OBITELJ ulazi k pokojnici i svi je redom škrope posvećenom vodom. Iz zgrade izlaze PAVA, STANA i KOCIN ROĐAK, nešto šapuću.

PAVA: I kažeš, neće da dode?

ROĐAK: Neće. Misli da je Koca digla ruku na sebe, pa ne smi.

PAVA: Kaž' ti njemu da mu Pava poručiva da takim dođe, jel ću ja doć za njim...

ROĐAK pođe, PAVA ga zaustavi.

PAVA: Stan! Za svaku cigurnost, daj ti njemu pet crveni. Zažmurit će on na obadvi.

PAVA daje crvene novčanice ROĐAKU koji otrča.

STANA: Baš moraš popu pet davat? Došo bi on i za dvi...

PAVA: O, Stane, grom te spalijo! Ti zakeraš i kod mrca... Kako možeš bit taka nikaka!

PAVA ulazi k mrtvoj Koci, STANA za njim.

KUZMAN: Bio sam malo prije na groblju. Već su iskopali raku... Tek sad sam uvidio kako gradska groblja zavaravaju i ublažuju tugu svojom zelenom raskoši... Seosko groblje ogoljuje svaku iluziju... Ništavilo čovjekovo je potpuno...

PAULINA: Kad ja umrem, bit će mi svejedno hoće li me pokopati u mramornu grobnicu ili će me spaliti i onu šačicu pepela rasuti.

KUZMAN: Ali čovjek se, Paulina, mora po nečemu razlikovati od crknuta i ostavljena psa!

Dolazi uzbuđeni TUNA. PAULINA mu potrča u susret i zaplaka mu u naručju.

TUNA: Ja još ne mogu povjerovati. Koca je tu bila stalno. Postojanija od škole. Od drveća... Od njiva... Sve uokolo počelo je njoj sličiti...

TUNA i PAULINA ulaze k mrtvoj Koci. Žurno dolaze KOCIN ROĐAK, SVEĆENIK i DVA MALIŠANA, ministranta, koji svećeniku pridržavaju reverendu što bi se inače vukla po zemlji. Svećenik drži u rukama Bibliju i kadionicu iz koje se širi miris tamjana. U dvorištu svećenik zastane, skine ogrtač i preda ga Kocinom rođaku, a on ostane u ruhu za pogrebni obred. Promijeni i kapicu na glavi i značajno pogleda ministrante koji zazvo- ne zvončićima nekoliko puta. Svećenik počne tiho govoriti latin- ski, a onda hrvatski, i uđe prvi u zgradu, ministranti za njim, a za njima Kocin rođak. Svećenik poškropi Kocu, potom mahne ka- dionicom na sve strane. KUZMAN se na svećenikovo „Hvaljen Isus“ malo pokrene, kimne glavom. Kad svećenik uđe u zgradu, Kuzman pride k vratima i promatra obred izvana.

ZAVRŠETAK DNEVNIKA

Studeni, utorak

Čovjek koji pije na kraju svodi račun sa sobom. Ili laže sebi i drugima iznalazeći razloge, ili zapomaže nad sudbinom koju ne može i neće izmijeniti. Pijem već više od snaš-Koce koja mi nedavno reče da sam trčao oko salaša i držao govor, spominjao čak pogrdno i Paulinu. Ničega se ne sjećam. Prezire li me Paulina zbog toga? Smijem li reći da me je upotrijebila i odbacila kao raspadnutu krpenu loptu? Ona ide svojim putem, svojom centrifugalom koju razumijem manje nego na početku našeg susreta. Ona je luda. Ne zna što bi sa sobom, ali zna da više neće sa mnom. Možda ni s kim? Uvrijedila me što nije rodila moje dijete. *Tvoj prijedlog mi izgleda kao kad osamljena pristojna žena ode u bar i zamoli prvog nepoznatog tipa za stolom da joj napravi dijete*, kazala je. Paulina, konačno, ima pravo da sama izabere muškarca s kojim će imati dijete.

10. studenoga, poslije
podne

Snaš-Koca je mrtva. Pokušala je kukom i mrežom, koju sam joj napravio, izvaditi iz bunara boce s pićem. Okliznula se i prevalila preko ograde, izudarala, utopila. U blizini nije bilo nikoga, našli smo je i izvadili oko podneva.

Paulina je zemljana, vapnenasta u licu, bulazni o samokrivici.

Za mene je sve to izmišljeno, ne mogu vjerovati, razbuditi se, otrgnuti, ne shvaćam tragiku svega toga. Čujem, i nadalje,

golubove na tavanu, a to je neodvojivo od Kocina bića, njezine nespretne simpatičnosti. Kao da me uvjeravaju da ja nisam živ.

Studeni, jutro

Došli su po Kocu i odvezli je zaprežnim kolima do groblja rodnog sela, njezini rođaci obučeni u zakrpane kožuhe. Mrtva Koca se ne izmijeni mnogo ni onako plava, izudarana, malo naduta.

Paulina me je vozila do groblja. Kad bi zaridala, zaustavljajući motor, dobivao sam želju da pjevam kao luđak.

Pogreb je protekao brzo, s malo hladnih ljudi.

Natrag sam ja vozio motocikl, napit, Paulina nije bila sposobna. *Snaš-Koce više nema*, bulaznila je. U to nisam mogao povjerovati.

15. studenoga, večer

Paulina me ne kori što pijem. Došli su na Kocino mjesto. Seljački bračni par iz Černeja. Vidam ih samo kad mi donose piće u sobu. Bojim se da me ne otcinkaju direktoru. Paulina me izvlači, obavi moje administrativne poslove. U razredu sam ukrućen, dostojanstven, da djeca ništa ne primijete. Bolovi u želucu. Samo da prođu, da ne moram k liječniku.

Prosinac, srijeda

Tri dana ležim bolestan, ne pijem, Paulina me zamjenjuje na satovima, djeca mi donose čokolade i cvijeće, premda im to strogo zabranjujem. Bijelih karanfila se užasavam. Kroz prozor promatram kruškino stablo i prisjećam se Luce Ivandekić o kojoj mi je Koca pričala. Vidim granu i mjesto gdje je bilo zavezano Lucino uže. Spašavam se od ludila i samoubilačke ideje vješanjem riječima koje govorim, kao molitvu, *Za muškarce je da se ustrijele, ako namisle da se ubiju. U vješanju nema ponosa.*

9. prosinca, dan

Svuda čista, hladna svjetlost koja me ne oduševljava. Ne mogu ni đacima zadati teme o zimskim radostima. Djeca nisu kriva, uskraćujem im nevinosti na koje imaju pravo.

10. prosinca, četvrtak

Bio sam u Panogradu da primim antabus, a kad sam se vratio, Pauline nema. Ni njezina motocikla, ni njezinih stvari.

Podvornici mi kažu da je došao po nju kamion. Neispavani šofer pio je rakiju dok su oni utovarivali stvari. Domaćica mi je plačući prenijela Paulinin pozdrav i poruku da će nam svima opširno pisati. Domaćin je zapazio na kamionu, krntiji, bijelu tablicu s oznakom PG i dva zadnja broja, 39.

Istog dana obavijestili su me iz uprave da preuzmem na stanovito vrijeme i Paulinine satove.

Predvečer sam se napio, bolovi u želucu su se vratili.

Prosinac, večer

Pauline nema već tjedan dana, Šumar i Reska došli su danas kolima, nisam im mogao mnogo reći, samo da mi je direktor javio da se Paulina zaposlila negdje u Hercegovini, kod Mostara. Čude mi se kako im to mirno govorim. Kao da joj nisam bio kolega. Kao da nismo jeli isti kruh.

Popili smo sve piće koje sam imao. Nalili smo se kao da smo na svadbi. Na povratku, Reska je vukla Šumara za kosu da bi mu glava bila nad volanom.

19. 20. prosinac?

I danas, čista hladna noć. Podvornici otišli rođacima u Černej, k njezinima. Golubovi začudo ne guču.

KASNI NAMJERNIK

----- Podvornikovo pseto odlutalo, režanje umuklo. Ubija i psa prosinačko starenje. Uokolo mene gola, pomračena zemlja slična razlitoj smoli. Grak vrane uletje kroz rešetku prozora kao glas iz stare knjige.

Osama me utamničuje, obezličava. Slično biljci naučenoj na surovost prirode koja se stavi pod stakleno zvono. Omekša, izgubi boju, živi kao da nije živa.

Trgne me škripa užeta, klopotanje probušena kablića iz kojeg se voda stropoštava u bunar. Začujem dahtavo lokanje, u zastojima, kao kad pije žedan pas na pripeci. Od Kocine smrti domari koriste bunar na obližnjoj njivi, uvjereni da je voda u našem zagađena.

Iziđem u dvorište, raskopčan, u klompama. Svježina mi zasiječe lice kao britva. Kod bunara ugledam visoka čovjeka kako otreša vodu s prstiju, a onda prođe dlanom po ustima i bradi. Pomislih da je ožednjeli seljak u prolazu, ali kad bolje promotrim uočim njegov pokrivač-kaput, kapu s plastičnim štitnikom i mrežu za hvatanje kukaca koju stiskaše pod pazuhom. Okrene se kao da je očekivao moj izlazak.

Dobra večer. Kako je?

Kaza to umorno, skine kapu da me pozdravi i lupi njome o koljeno. Klobuk prašine se razbježi po suhoj mjesečini. Njegovo domaćinsko ponašanje me razbijesni. Trebalo je da se ispriča što nenajavljen zalazi u tuđe dvorište. Mogao je nazvati dobro večer, ili dobar večer, ili barem dobar večer, a ne ono neuobičajeno, dobra večer. Kao da mi se podruguje.

Dobra večer. Kako ste?

Vidim da moram nešto odgovoriti, jer će pomisliti da sam nagluh i ponavljat će dobra večer, dobra večer u nedogled.

Dobro sam. Tko ste vi?

Nepoznati stavi kapu na glavu, zaputi se prema meni kao da se želi rukovati, ali se odmah zaustavi. Svjetlost iza njive obasja mu izduženo lice i tanke naočale.

Sirota snaš-Koca. Odahne, pa doda, *Sirota Paulina.* Kao da su obadvije mrtve.

Vi ste ih poznavali?

Koliko i vas, Kuzmane.

Čuti svoje ime od nepoznata čovjeka, koji je uzgred i smiješno obučen, u noći, na pustom salašu, to je farsično, ako se ne uplašite. Sjetih se davnog vremena o kojem mi Koca s jezom pričaše, grana na koju se objesila Luca Ivandekić pomakne se uz nečujnu škripu, ali me to ne obeshrabri. I kad htjedoh da grubo odgovorim i da ga otjeram iz dvorišta, spazim u rukama bocu s vinom, pomislih da sam pijan i da ne prepoznam čovjeka kojeg sam negdje ranije sreo i upoznao. Zaustim da ga to upitam, ali me preduhitri.

Ja sam Črt.

Na istoj je valnoj dužini mojih misli, premda mi ime nije pomoglo da se prisjetim tko je on zapravo. Pozovem ga u kuću. Črt se pokoleba, činilo se kao da mu nepotrebno prekidam dugi put, no ipak uđe u sobu. Ostavi na stolcu kapu i mrežu, ali se uskoro osvrne da provjeri jesu li stvari dovoljno blizu njega.

Popijte nešto, gospodine Črt. Voda u bunaru nije dobra.

Hoćete reći, zagađena voda.

Zagađena i smrtonosna za snaš-Kocu.

Črt prinese usnama polagano čašu s vinom i lizne rub kao da je od meda. Daleki, igličasti fosfor utisnut u duplje omeđene grmovitim obrvama odavaše njegove smirene oči.

I vi dosta pijete, Kuzmane.

Ali izdržavam. Premda me tome nisu učili. Piću i samoći nisu me učili, gospodine Črt.

To vas ne spašava. Uostalom, tome se sami učimo i odupiremo.

Može biti, ali muškarac treba drukčije da završi.

Po čemu biste se vi razlikovali od snaš-Koce i Ivandekićeve?

Moja načela se razlikuju.

O, bože, tako što nisam odavna čuo. Može li se smrt odložiti verbalnim htijenjem nekolicine brbljavaca, među koje, oprostite, spadate i vi, Kuzmane?

Nije riječ o odloženoj smrti, već o dostojanstvu vlastitog završetka, gospodine Črt.

Ako nećete da ovo shvatim kao poslovičnu frazu, dopunite svoju misao.

Da umrem na bojnopolju, čini mi se, kasno se rodih, a u vješanju i utapanju ima tragike, ali nema, kako rekoh, dostojanstva. Muškarcu, čini se, jedino preostaje da se ustrijeli.

Hoćete da budemo veliki i patetični u svom kraju kojeg prizivamo, iako ga se u isti mah grozimo. Još jutros, Kuzmane, zar nisi pomišljao da napišeš slinavo, oproštajno pismo Paulini i da ga potpišeš kao ojađeni, mali klaun koji na taj Put ne poziva nikoga, jer se na njega uvijek polazi Sam?

Črt ušutje. Tikanje prihvatih spontano, gotovo intimno, tek kasnije bijah svjestan njegove neočekivanosti. Raširenim nosnicama uvlačimo uzduh slični izronjelim, velikim ribama da bismo nastavili razgovor koji neće biti iskidan šutnjama kao do sada. Prestrojavamo misli, pješadiju, od vrata nas propuh zapljusne, otrežnjenje, beskrajna mora koja nailazi.

O ROMANU „ODLAZAK PAULINE PLAVŠIĆ“

... Bitne osobenosti Purčarevog spisateljskog postupka posve su prepoznatljive u ovom romanu. Izuzetan stilista, majstor jezika i slikanja ljudi iznutra, originalan u postupku komponovanja dela, nikada raspričan, prepoznatljiv u našoj prozi a da pre toga ume pažljivo da zaogrne već data tumačenja u nekom njihovom tobože nevažnom postupku, pokretu, kazanoj rečenici. Petko Vojnić Purčar je napisao roman od trajne vrednosti, ovoga puta proširen novim poglavljima, jedan od najboljih romana generacije.

Pero Zubac (Iz recenzije)

... Likovi u romanu, svaki za sebe, žive dva života. *Dešavanje* se sastoji gotovo uvek od junakove sadašnjosti i od introspekcije. I ma koliko introspekcije bile motivisane potrebom da se o junaku „daju“ podaci koji prevazilaze sam trenutak dešavanja, one bez sumnje otvaraju mnogostruke tokove i izvan njih samih, tvoreći onu višeslojnost unutar samog štiva. Sceničnost romana je ovde pre svega „dekor“ u kojem se kreću njegovi junaci; to ukazuje i na drugu bitnost Purčarevog propovedanja; na diskretnu sveprisutnost autora.

Vladimir Bogdanović (Iz recenzije)

... Povest je to, međutim, slojevita, opsednuta daleko više i upečatljivije sudbinama jednog vilajeta, nego transponovanjem pogaslih, svenulih terena jedne vojvođanske jeseni, kada pred putnikom pucaju vidici opervaženi zidovima visokih topola, snenih crkvenih zvonika, i kada se salašarski realiteti javljaju nedvosmisleno napušteni, prepušteni jedino svom ćutanju i bolu. Javlja se u njoj Paulina Plavšić na fonu tragičnih istorija prethodnica njenih, učiteljica salašarskih, koje su u davna vremena zelenog kadera, silovali, ubijali, gonili u samoubistvo. Pisan na način novelističkog romana, čije svako poglavlje predstavlja zasebnu a uzajamno blisko povezanu celinu, ovaj roman, međutim, svoje najlucidnije trenutke ima u monološkim partijama Ko-

ce Trumbine, te saputnice Pauline Plavšić, koja se utapa besmisleno, u očaju alkohola, u jednom salašarskom bunaru. Takođe, izuzetno privlačno, i sočno, ostvaren je lik Noje Bačića koji svojim mucanjem, svojim nemuštim govorom simbolično pokazuje to očajno, stravično nesporazumevanje među malobrojnim ljudima čija je sudbina da žive zajednički, na jednom bačkom salašu.

Draško Redep (Izraz)

... U stvari, to je pre svega priča o različitim oblicima usamljenosti savremenog čoveka. Paulina Plavšić nije jedina ličnost u ovoj prozi koja bi mogla da se smatra kao glavna ličnost; tu su i mladi učitelj Jašo Kuzman, domarka snaš-Koca i umobolni mladić Noje. Ove ličnosti su, svaka na svoj način, podjednako usamljene. Svakoj od njih, pisac je dao mogućnosti da govori u prvom licu o sebi i o drugima. Ovo je pripovedački postupak koji je pisac uspeo da obnovi, zahvaljujući, uglavnom, svojoj snazi u jeziku. U načinu na koji govore ličnosti ove proze sadržana su skoro sva obeležja tih ličnosti: i socijalna, i psihološka, i metafizička. Veza između realističke i metafizičke strane života uspostavljena je zahvaljujući piščevu osećanju za humor u kojem ima nečega čehovljevskog.

Svetlana Velmar-Janković (Književnost)

... U romanu *Odlazak Pauline Plavšić* upotrebljen je, bar tako se nama čini, postupak nizanja. Taj postupak u pomenutom tekstu Šklovski definiše ovako: „Kod takvog načina komponovanja jedna završena novela-motiv dolazi iza druge, a sve one se jednostavno povezuju ličnošću junaka“.

... Sličnim postupkom građeni su i neki epizodni junaci povodom kojih bi se moglo govoriti i o mogućoj tipologiji likova. Globalniji pristup ovoj temi sugerise zaključak da u delu postoje junaci čijim se posredstvom radnja unekoliko dinamizuje ili, bar, pospešuje (Koca, Trumbina, Šumar i Tuna), kao i oni koji prema glavnim likovima stoje u posrednoj vezi te, s obzirom na takvu ulogu, nemaju naročitog značaja za razvoj radnje (Nojo, Šišmiš, Vodenoglavi). No, bez obzira na to kakvu funkciju u delu imali, svaki od njih prepoznatljiv je po gestu i frazi. Pisac ih dakle, individualizuje jezičkim obrascima kroz koje se karakterološke crte tih junaka mogu adekvatno ispoljiti. Očigledno je da se i funkcijom lika doprinosi modernosti proznog iskaza kojim se posreduje dosta homogena prozna celina.

Petar Pijanović (Književna kritika)

... Budući da je pisac podredio svoj način kazivanja takozvanoj motivaciji u romanu, nužno je morao da osiromaši događajnu liniju svoga dela. Nametanja govornog tempa događajima jeste pokušaj da se prikrije statičnost zbivanja. Korišćenje „magnetoskopskog jezika“ je u funkciji skiciranja stanja junaka. Vrednost ove proze dolazi do izražaja upravo tada kada se uspostavi ravnoteža između događajnog i iskaznog plana.

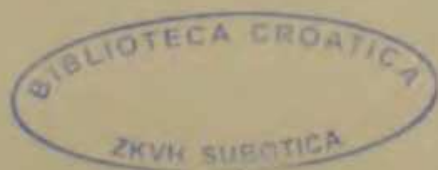
... Vojnić Purčar koristi tehniku monologa i toka svesti da bi pojačao **a u t e n t i č n o g**.

Slavko Lebedinski (Komunist)

... Petko Vojnić Purčar raspolaže nekim pripovedačkim tehnikama. Svaki odlomak romana, a odlomci su uglavnom kratki, mogao bi da predstavlja posebnu priču. Liči to pomalo na jednog modernog Stevana Sremca kome su se digresije uvek više sviđale od glavne priče.

... Vojnić Purčar donosi nov svet, jednu raznovrsnu pripovedačku tehniku i jezik koji krije mnoge čari. Jednom rečju, dovoljno za „bravo“.

Predrag Protić (Ilustrovana Politika)

SADRŽAJ

Černejski atar	5
Pua, Pua	7
Dolaziš opet, Adame	9
Politika bez hirova	11
Snaš-Koca Trumbina	15
Panogradske reklame	20
Dnevnici	23
U Pavinoj avliji	27
Stari nadnevcu	31
Rujanske varijacije	36
Izgnanstvo	39
Paulinin traktat	42
Kraj kolovoza	44
Dvorci	51
Vodnatica	54
U Panogradu vašar	57
Bačićevi dolaze	61
Podrijetlo šljake	65
Nojina ljubav	69
Inspekcija	71
Golubovi na tavanu	74
Kiše su prestale	78
Bunar	80
Obljetnica škole	82
Smrt snaš-Koce	88
Završetak dnevnika	91
Kasni namjernik	94
O romanu	97

Petko Vojnić Purčar
ODLAZAK PAULINE PLAVŠIĆ

Glavni urednik: Svetozar Tomić / Urednik: Zorka Čirić / Recenzenti: Pero Zubac, Vladimir Bogdanović / Lektor: Dubravko Horvatić / Likovna oprema: Laslo Kapitanj / Korektori: Erika Kočić-Horvat, Julijana Kardoš / Tiraž: 2000 / Štampa: NIŠRO FORUM, Novi Sad, Vojvode Mišića 1 / Izdavač: Forum - Marketprint